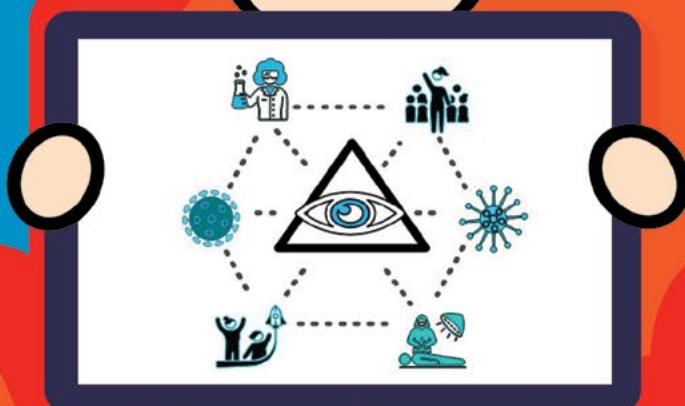

КУС ВОДИЧ ЗА ТЕОРИИ НА ЗАГОВОРИ

Проектот „Со критичко мислење до граѓани со медиумска уметност - КриТинк“ е спроведуван од Метаморфозис и Евротинк. Проектот е финансиран од Европската Унија.

METAMORPHOSIS
Foundation for sustainable ICT solutions

Издавач:

Метаморфозис, Фондација за интернет и општество
ул. Апостол Гусларот, бр.40, 1000 Скопје, Република Северна Македонија
www.metamorphosis.org.mk | info@metamorphosis.org.mk
тел/факс: +389 2 3109 325

За издавачот:

Бардил Јашари

Автор:

Д-р Билјана Ѓонеска

Напомена: Авторката е научна соработничка во МАНУ и национална претставничка за европскиот проект „Компаративна анализа на теории на заговори“ (conspiracy-theories.eu).

Проектен менаџер:

Филип Стојановски

Уредувачки колегиум:

Бардил Јашари, Филип Стојановски,
Владимир Петрески, Елида Зилбеари

Лектура и коректура:

Елеонора Стојкоска-Попетревска

Илустрации:

Бригада дизајн, Билјана Ѓонеска

Дизајн:

Билјана Неделковска

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

327.88:159.955(036)
32.019.5:159.955(036)
327.88:[616.98:578.834(036)
316.642.3:[616.98:578.834(036)

ЃОНЕСКА, Билјана

Кус водич за теории на заговори [Електронски извор] / [автор, илустрации Билјана Ѓонеска]. -
Скопје : Метаморфозис, 2021

Начин на пристапување (URL): <https://www.metamorphosis.org.mk>. - Текст во PDF Формат, содржи 51
стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 30.09.2021. - Библиографија:
стр. 47-51

ISBN 978-608-263-062-5

а) Теории на заговор - Разобличување - Критичко мислење - Водичи б) Теории на заговор -
Ковид-19 - Водичи

COBISS.MK-ID 55092229

Оваа публикација е подготвена во рамките на проектот „Со критичко мислење до граѓани со медиумска умешност – Критинк“, кој го спроведуваат Фондацијата „Метаморфозис“ и „Евротинк“ со финансиска поддршка на Европската Унија.

Содржините од „Критинк“ се слободни за преземање во целост според условите на лиценцата Криејтив комонс-наведи извор, доколку се наведе изворот и се постави линк кон онлајн ресурсниот центар crithink.mk. Содржините не секогаш ги изразуваат ставовите на Европската Унија.

СОДРЖИНА

Вовед.....	5
Мала прошетка низ светот на заговорите.....	7
Сцената на заговор како сцена на злосторство.....	10
Конспиративноста е во окото на набљудувачот.....	13
Теоријата на заговор како невидлив затвор.....	16
Добар изговор, потрага по одговор или обид за разговор?	19
Опасни теории на заговори	22
Теории на заговори од пандемиски размери.....	26
Информациска вакцинација.....	30
Вистинска (раз)врска со теориите на заговори	33
Примери за разобличување на теории на заговор со проверка на факти.....	37
Извори	46

ВОВЕД

Публикацијата „Кус водич за теории на заговори“ се надоврзува на прирачникот за неформално образование за медиумска писменост „Со критичко мислење до разобличување дезинформации“ претходно објавен во рамките на проектот „Со критичко мислење до граѓани со медиумска умешност – КриТинк“ кој Фондацијата „Метаморфозис“ и „Евротинк“ го спроведуваат со поддршка од Европската унија. Прирачникот служи како клучен едукативен материјал за јакнење на капацитетите на граѓански организации медиуми и поширок круг граѓани за соочување со медиумски манипулации.

Објавувањето на овој водич особено одговара на општествените потреби за соочување и справување со феноменот на теории на заговор како специфична форма на дезинформации и медиумски манипулации кои се покажаа како исклучително штетни во рамки на пандемијата ковид-19, намалувајќи ја довербата во здравствениот систем што директно влијае на ефективноста на заштитните мерки. Во 2020 година, истражувањето на „КриТинк“ „Пандемија или инфодемија? Критичкото мислење и теориите на заговор во време на пандемија“ покажа дека алтернативните наративи, особено теориите на заговор поврзани со пандемијата, се исклучително распространети меѓу граѓаните на Република Северна Македонија не само заради нивната политизација, туку и затоа што се темелат на рационалниот скептицизам што го имаат одредени групи луѓе. Наместо патологизација која ја зголемува постојната поларизација, потребни се програми насочени кон адресирање на структурните фактори кои доведуваат до ширење на теориите на заговор. Знаењата и искуствата презентирани преку овој водич претставуваат придонес кон зголемување на разбирањето на овие состојби од страна и на општата и на стручната јавност, што е основа за зголемување на отпорноста на штетни влијанија и манипулации и на лично и на општествено ниво.

**Бардил Јашари, извршен директор,
Фондација за интернет и општество „Метаморфозис“**

* * *

Дезинформациите се вообичаено дел од некој наратив. Теориите на заговор одат уште подалеку. Тие претставуваат организирано и структурирано оддалечување од вистината, сеопфатно навлегување во заблуда, а некои дури и креираат сосема нови лажни наративи и служат како основа за нови циклуси на дезинформации со години, децении па и векови во иднина. Антисемитскиот конспирациски наратив за Ротчајлд, кој наводно преку банкарскиот систем завладеал со светот и чии наследници наводно сè уште некако ги влечат конците на глобалната моќ од позадина, е настанат пред 150 години и сè уште служи како основа или повод за нови теории на заговор, кои во својата основа го имаат истиот наратив.

Теориите на заговор ги инкорпорираат оние дезинформации, лаги, манипулации, полуистини, како и понекоја залутана вистинита информација, кои одговараат на потребите на конспирациската приказна и плетат мурал од лажни претстави за реалноста. Тие креираат дамка на сомневање, која потоа со дополнителни дезинформации, полуинформации и манипулации се шири и ја прекрива таписеријата на вистини, цивилизациски вредности, етички и морални стандарди и убедувања, што го сочинуваат битието на жртвата, корумпирајќи умови и карактери, како што теориите на заговор стануваат сè поголем дел од јавниот дигитален дискурс.

Со оглед на големиот број на лаги што ги содржат во себе, теориите за заговор не се тешки за раазобличување. Речиси сите историски теории на заговор се веќе одамна разобличени. Но, и покрај ова, тие сè уште имаат капацитет да измамат големи публики, а се случува и излажаните жртви да станат пропоненти и гласноговорници на теоријата на заговор со која првично биле измамени. Да не говориме, пак, за фактот што нови теории на заговор се креираат постојано.

Заради сето ова, борбата против нив треба да се води на сите нивоа и со употреба на сите комуникациски средства. Ако се извади една, најмногу две карти од „темелите“ на кулите од крати, наречени теории на заговор, тие комплетно се рушат. Но, неретко вистината сама по себе и кажана само еднаш или двапати, не е доволна. Во таква ситуација, треба да преземеме иницијатива и да ги разобличуваме овие кули од карти повторно и повторно. Да посочиме на нивната нелогичност, апсурдноста или невозможност на таквите приказни, кои редовно, веднаш под површината, се скарани со реалноста и фактите. Исто е неопходно да дознаеме што повеќе за публиките со кои си имаме работа, кои се нивните верувања и стравови, како и причините за нивното верување во заговорничките теории. Така ќе можеме да ги разликуваме неавтентичните актери од вистинските „верници“ и ќе можеме да ги употребиме најефикасните средства во борбата за вистината.

Начини за победа против теориите на заговор постојат. Треба само мудро да се имплементираат откако ќе се изнајде најефикасниот. И потоа треба да ги преплавиме каналите за јавна комуникација со вистината и да ја промовираме што почесто и што повеќе можеме.

Овој водич овозможува на брзо да се навлезе во светот на теориите на заговор, да се запознаат нивните карактеристики, да се увидат сегментите и составните делови на ваквите теории, да се осознае како да се препознаваат и да послужи како помош во понатамошните битки со овој специфичен вид на структурирани лаги и манипулации, чиј капацитет за нанесување штети врз оние кои ќе поверуваат во нив, но и врз институции, јавни политики, како и цели сегменти од општествен живот, не смеат да се потценуваат.

Владимир Петрески,

уредник за содржини на македонски јазик

Онлајн ресурсен центар „Со критичко мислење до граѓани со медиумска умешност – КриТинк“

МАЛА ПРОШЕТКА НИЗ СВЕТОТ НА ЗАГОВОРИТЕ

Овој текст е замислен како прошетка низ свет полн со заговори, погледнат низ очите на верувачите во теории на заговори. Треба да го запознаеме и да научиме како да го препознаваме, зашто во секој од нас постои таков верувач, а сплетот од надворешни околности може лесно да ги разбуди овие наши слабости и склоности

„Светот е полн со заговорници.“

Оваа изјава има смисла кога е извадена од конкретна рамка и обопштена, зашто светот вистински го движат идеи и нивните заговорници, односно луѓето кои се поборници за ставови, начела, вредности. Од друга страна, кога почетната изјава би била ставена во наводници и додадена во специфичен контекст, тогаш таа би прозвучела како цитат или слоган. Поточно, таа би била најкусото мото на луѓето со заговорнички менталитет, зашто тие имаат нагласена склоност да веруваат дека *светот е движен од настани, кои се тајно придвижувани од заговорници, претставени како избрани групи или поединци, здружени со лоши намери*.

Ова е првиот, најкусиот и најсижејниот опис за теориите на заговори, што опстојува до денес. Порширениот опис, пак, е поместен во овој текст и претставен како прошетка во светот на заговорите. Тоа е свет виден низ очите на верувачите во теории на заговори, зашто во секој од нас постои таков верувач, па под одредени околности можат да се разбудат овие наши слабости и склоности.

ЗА ЗНАЧЕЊЕТО НА ЗБОРОВИТЕ

Во светот на заговорите не постои теорија на заговор, ами заговор во пракса, но во отсуство на практични и опипливи докази. Всушност, во овој свет етикетата „теорија на заговор“ е перципирана како обид да се оцрни, негира или прикрие вистинскиот заговор. Уште повеќе, за луѓето што имаат поголема склоност да веруваат во теории на заговори, оваа карактеризација е своевидена сигнализација за подмолен напад и минирање на нивните обиди за разобличување и обелоденување на вистинските заговори.

И воопшто, изразот „теорија на заговор“ може да изгледа проблематично за поголемиот дел од луѓето, без разлика на нивната склоност да (не) веруваат во теории на заговор. Најпрво, зборот „теорија“ во науката упатува на систем на знаења кој е научно докажан и потврден, односно претставува објективна вистина.

Од друга страна, во секојдневието зборот „теорија“ обично упатува на значење кое е спротивно, односно знаење кое е спекулативно и непотврдено. И тука се случува интересен парадокс. За верувачите во некоја заговорничка теорија, таа е речиси истоветна со научна теорија, зашто е поистоветена со објективна и неприкосновена вистина (согласно нивниот систем на вредности, убедувања и знаења). За другите пак, заговорничката теорија е сфатена разговорно, како една од многуте теории, која е можна, но непотврдена и помалку веројатна верзија на стварноста. Освен тоа, зборот „заговор“ во пракса обично упатува на толкување за настани и личности, кое е консензуално поддржано од мнозинството. Наспроти ова, зборот „заговор“ во теоријата (на заговор), упатува на видување што е ексклузивно поседувано од „избраните“ (сл. 1). Тоа е алтернативно толкување, кое не соодветствува на популарното мислење. Зашто, во светот на заговорите, тие, по правило, не се обелоденуваат и не одекнуваат како скандали на главната сцена. Напротив, тие остануваат притаени зад кулисите и се одвиваат на маргините. Затоа вистината не треба да се бара на сцената, ами во позадината. Ниту во наличјето, туку во опачината.

Сл. 1: Значења и дефиниции на зборовите „теорија“ и „заговор“

Поради сите наведени противречности и недоследности, поимот „теорија на заговор“ во психологијата главно се дефинира преку содржината (како наратив за нечие тајно здружување заради наштетување), а помалку преку формата (како толкување кое е помалку веројатно и веродостојно во однос на алтернативите). Најпосле, некои теории на заговор подоцна се обзnanуваат како вистински заговори, а некои обелоденети заговори понекогаш изгледаат понестварно од многу теории на заговори. Затоа вистинитоста не треба да претставува единствено, ниту главно мерило при дефинирање теории на заговори.

ЗА ПОРТРЕТОТ НА СВЕТОТ

Светот на заговорите е упростена верзија од стварноста, и може да биде насликан во две бои: црна и бела. Поточно, овој свет е гледан низ призмата на силите на лошото и доброто, па претставува опасно и заканувачко место, каде што доблесните избраници се во постојан конфликт и борба со здружените сили на злото. Во една верзија на овој свет, верувачите во теории на заговори се налик на епски јунаци, кои се надарени со необична проникливост, правичност и вистинољубивост, но и склоност за борба и активност, па постојано одолеваат, се спротивставуваат и разобличуваат заговори.

Друг поедноставен приказ за светот полн заговори е свет со две страни: горна и долна. Тое е неправедно место каде што владее законот на надмоќниот, надредениот и посилен. Во оваа верзија од светот, верувачите во теории на заговори се невини, а обесправени жртви, манипулирани и експлоатирани од злонамерните угнетувачи.

ЗА НЕПИШАНИТЕ ПРАВИЛА

Секоја верзија од поедноставената реалност е водена од неколку прости правила: подвоеност (дуалност), намерна *поврзаност* (интенционалност) и *прикриеност* (таинственост). Навистина тоа е свет, во кој *работите се или добри или лоши, нештата не се случајни и ништо не е така како што изгледа* (сл. 2).

Сл. 2: Главни одлики на светот на заговорите:

а) сè е добро или лошо б) ништо не е случајно в) ништо не е онака како што изгледа

Највпечатлива одлика на овој свет, сепак, е *антропоцентричноста*, односно насоченоста кон луѓето и тоа опасните злонамерници или храбрите јунаци, кои се главни придвижувачи на сите сижеа и фабули, сите заплети и расплети. На некое ниво на симболичност и алегоричност, теориите на заговори се налик на анти-бајки за возрасни. Тие се иницијациски искуства и (де)компензирачки механизми, кои нудат можност да се одживеат различни несреќи (општествени кризи и природни катастрофи), припишувајќи им предумисла, промисленост и целисходност на настани кои можеби биле резултат на чиста случајност. Така, за лицата што веруваат во нив, теориите на заговори ја враќаат смислата, редот и предвидливоста, воспоставувајќи привид за контрола над хаосот и случајноста.

2 СЦЕНАТА НА ЗАГОВОР КАКО СЦЕНА НА ЗЛОСТОРСТВО

Светот на заговори е црно-бел бидејќи е полн со драстични контрасти и драматични противречности. Од нивните судири и спротивставености се подаваат долги сенки, кои се надвиснуваат над обичните животи, внесувајќи напната неизвесност во исчекување на катаклизмички настани со уништувачко дејство врз поединците. Овие настани, сместени во епицентарот од навестуваниот потрес на системот, се плод на теории на заговори. Да ги погледнеме одблиску, загледувајќи се во „сцената на заговорот“ како своевидна „сцена на злосторот“ видена повторно низ „детективското око“ на верувачите во теориите на заговори.

„Секоја теорија на заговор се одликува со извесна сценичност.“

Оваа изјава важи и за своевидните „скептици“ (кои имаат склоност да препознаваат и отфрлаат теории на заговори), но и за таканаречените „верувачи“ (кои имаат нагласена податливост кон теории на заговори). За првите, сценичноста произлегува од атмосферата на филмичност, полна со споменатата драмска претераност и театралност. Вторите, пак, верувајќи дека ништо не е онака како што изгледа, сценичноста ја доживуваат како инсценираност и кореографираност, каде сè е привидно, пресметано, однапред наместено и целосно оркестрирано. Значи, верувачите на теории на заговори, на сцената од заговорот ѝ приобаат како на сцена на злосторот.

ИЗВЕСТУВАЊЕ ОД „СЦЕНАТА НА ЗАГОВОРОТ“

На оваа сцена со будно око се следат сите расфрлани „докази“ и се поврзуваат „навидум несврзани“ елементи, а потоа се сместуваат во еден поголем „систем на вредности“. Зашто теориите на заговори обично се одликуваат со една општа исповрзаност и преплетеност од настани и личности, но и вклопеност во други теории на заговори. За разлика од нив, вистинските заговори обично остануваат ограничени на одредени места и околности, претпоставки и личности. Притоа, како „докази“ се третираат сите, па дури и спротивставените искази, т.е. оние тврдења што меѓусебно се поништуваат. Единствен услов е тие да поседуваат елементи на конспиративност. На пример, тврдењето дека смртта на принцезата Дијана е лажна и инсценирана, добива еднаков степен на важност и вистинитост, колку и тврдењето дека смртта на принцезата Дијана е вистинска, но нарачана и испланирана.

Освен општата слеаност, монолитност и тежнеење кон обединетост, некои теории на заговори создаваат и извесен ефект на огледало. Па така, тајното здружување и кодираното комуницирање спроведени со цел за идно наштетување, кои обично им се припишуваат на моќни групи или поедници, прераснуваат во начин на организација и дејствување за некои припадници на радикални движења и верувачи во опасни теории на заговори. Екстремните ставови, потсилени со конспиративните наративи, често произведуваат шеми на илегално поврзување и планирање. Ова е најсликовито прикажано низ примерот на QAnon, теорија на заговор, кон која се приклонуваат крајно десничарски движења, а која се заснова на верување дека светот го раководи мрежа од либерални сатанисти и педофили што тргува со бели робје (деца и жени), поткопувајќи ја стабилноста на семејството како основен столб на американските вредности. Прво, оваа теорија се одликува со мистериозност и тајно здружување, зашто нејзините предводници и самите следбеници комуницираат под псевдоними, прекриени со анонимност и потполно непознати за јавноста. Второ, објавените и дискутирани пораки се одликуваат со енигматичност, двосмисленост или неодреденост, па наликуваат на шифрирани упатства. И за крај, оваа теорија навистина поттикна здружување заради наштетување, кое вроди со јануарскиот напад на Американскиот сенат, со човечки и материјални жртви кои се неспорни и реални.

„ДЕТЕКТИВСКИОТ ПРИСТАП“ НА ВЕРУВАЧИТЕ ВО ЗАГОВОРИ

Како сите самопрогласени „детективи“ и верувачите во теории на заговори се убедени дека се одликуваат со посебна проникливост, остроумност и обдареност да видат подалеку од другите но и подлабоко од површниот приказ на нештата. Во основа тоа е начин на размислување кој се темели на замена на тези и испревртени убедувања (сл. 3).

Така, претераната скептичност е претставена како здрава доза на претпазливост и сомничавост. Но, за разлика од вообичаената, заговарачката сомничавост и недоверливост не е обдарена со аналитичност и не е водена од љубопитност да се дознае објективната вистина. Често, претераната скептичност е претставена и како слободоумност, т.е. ослободеност од стегите и цензурите на општеството. И повторно, оваа декларирана слободоумност се коси со необичната отпорност кон

НАЧИН НА РАЗМИСЛУВАЊЕ	
КОНВЕНЦИОНАЛНО (вообичаено)	КОНСПИРАТИВНО (заговорничко)
СТАВ КОН ПРИЛОЖЕНИ ДОКАЗИ	
ОСЕТЛИВОСТ (склоност кон промена на мислење)	ОТПОР (тврдоглавост и инаетливост)
ОБРАБОТУВАЊЕ НА ИНФОРМАЦИИ	
ЗДРАВА ДОЗА СКЕПТИЧНОСТ (љубопитност и аналитичност)	НАГЛАСЕНА СКЕПТИЧНОСТ (сомничавост и недоверливост)
ДОНЕСУВАЊЕ ЗАКЛУЧОЦИ	
ЗАСНОВАНО НА КОХЕРЕНТНОСТ (причинска поврзаност и логичност)	ЗАСНОВАНО НА КОНТРАДИКТОРНОСТИ (недоследности и спротивставености)
ВИСТИНСКИ ЗАГОВОР	ТЕОРИЈА НА ЗАГОВОР

Сл. 3: Разлики меѓу конвенционално и конспиративно размислување

нови видувања и конкретни докази, кои не одат во прилог на претпоставените тези. Напротив, секој обид за побивање и негирање на теориите на заговори, има спротивен ефект кај верувачите, бидејќи резултира со нивно потсилување и понатамошно утврдување. Конечниот резултат е некохерентен систем на верувања, заснован на тези кои меѓусебно се побиваат и исклучуваат, врски што логички не се градат ниту причински-последично надоврзуваат, и заклучоци што ниту логично се изведуваат ниту би требало да се очекуваат. Затоа е важно што ги истакнавме овие разлики меѓу конспиративното и конвенционалното размислување, како начин за брза ориентација и препознавање на заговорничките системи на убедување.

КОНСПИРАТИВНОСТА Е ВО ОКОТО НА НАБЉУДУВАЧОТ

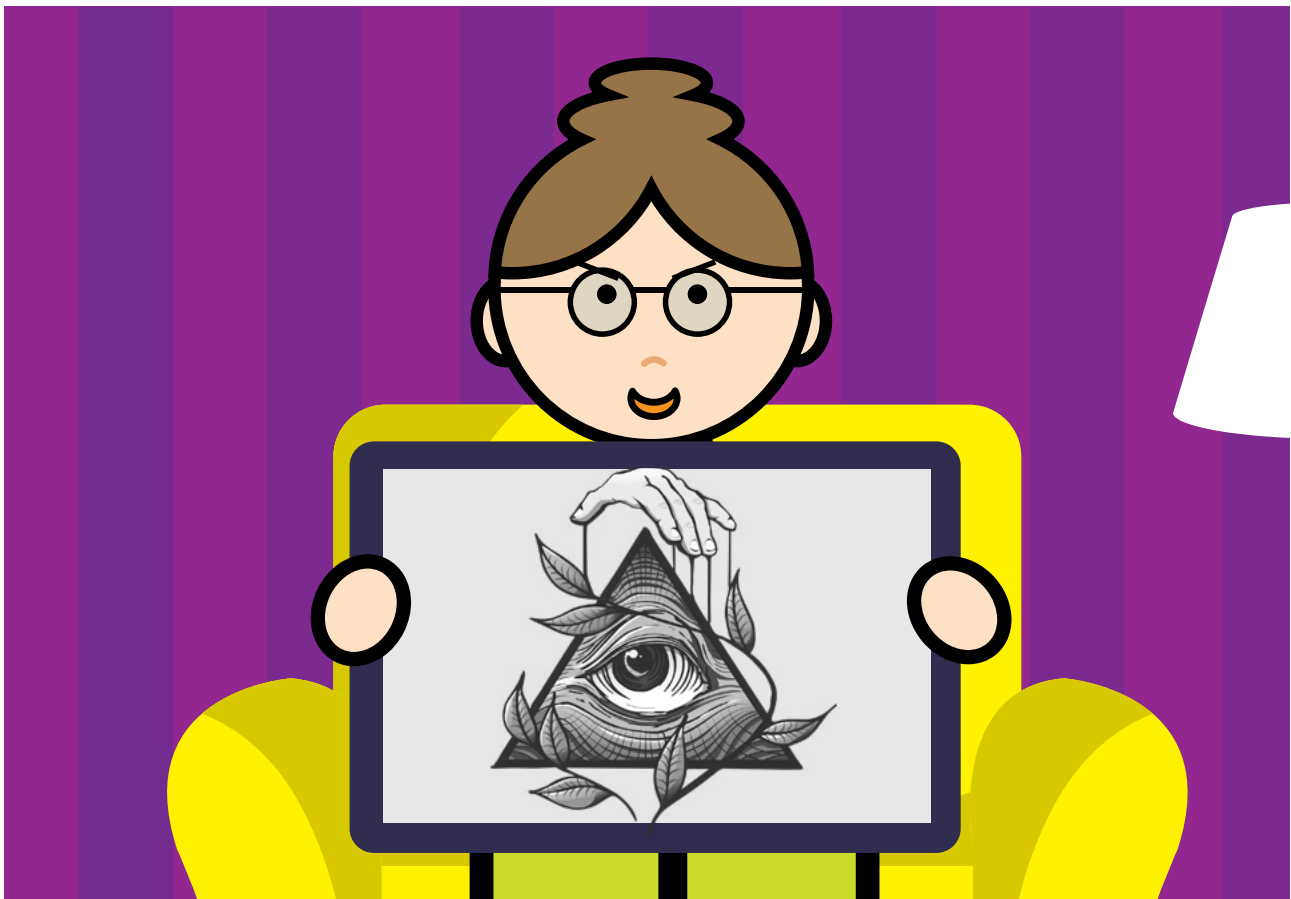
3

Заговорникот е човек што надворешниот свет го набљудува со „внатрешно око“ и приликите ги одмерува „од око“. Не ги промерува „од глава до пети“ ниту „премерува двапати“ пред да пресуди. Тој е интуитивен набљудувач на светот и носи заклучоци врз основа на својот инстинкт и нагони.

„Секоја конспирација е плод на имагинација.“

Оваа изјава важи и за реалните и за претпоставуваните заговори. Кај остваруваните заговори имагинативноста е ставена во функција на ковање нови планови, осмислување невообичаени идеи, неконвенционални пристапи и здружувања. Кај теориите на заговори, пак, таа е одраз на нечии мечти, замисли и вообрази.

Од друга страна, конспиративноста е во окото на набљудувачот.

Зашто тоа е човек што надворешниот свет го набљудува со „внатрешно око“ и одмерува „од око“. Тој верува дека го следи „здравиот разум“, но не размислува „со ладна глава“. И затоа не одредува „по мера“, туку „од ѓутуре“ и „на големо“. Навистина, заговорникот се води од големата слика и чувствата, не од деталите и промислата. За него е најважен првиот впечаток, а го придвижува најмалиот импулс. Неговата реакција е рефлексна, автоматска и инстинктивна, а неговата логика длабоко интуитивна. Конечно, и неговото толкување на сликата на светот е интуитивно, па затоа неговото поимање за нештата станува конспиративно. Во извесна мера, сите ја носиме оваа склоност и во дадени околности се приклонуваме кон површноста и привидот. Зашто интуитивноста е брзоплета, носи инстант-задоволство и исполнува.

ИНТУИТИВНОСТ	АНАЛИТИЧНОСТ
 БРЗА	 СПОРА
 АВТОМАТСКА	 КОНТРОЛИРАНА
 БРЗА АСОЦИЈАЦИИ	 БРЗА ИНФОРМАЦИИ
 БРЗА ЧУВСТВА	 БРЗА МИСЛИ
 И КАЈ ЖИВОТНИ	 САМО КАЈ ЛУЃЕ

Сл. 4: Когнитивни стилови – интуитивно наспроти аналитичко размислување

Наспроти склоноста кон интуитивно мислење, стои аналитичноста (сл. 4). Таа не доаѓа спонтано, ниту изгледа природно. Напротив, таа изгледа изнасилено, зашто бара напор и упорност. Напати е болна и макотрпна, зашто е долгорочна и не се откажува при првата препрека. Ниту се задоволува со првиот впечаток. Таа е темелна, сосредоточена и настојува на точност и прецизност. Сепак, и покрај мисловниот напор и истоштувањето, настојувањето на аналитичност се чини дека е најдобриот штит од теориите на заговори. Уште повеќе, **аналитичкиот природ**, надграден со **критичка мисла** (т.е. подготвеност за преиспитување на нештата и отвореност за постојано обновување на знаењето, но и дополнување на ставовите), и проширен со **научен пристап** (т.е. раководење од начелата на научното истражување, кое се темели на споредби и претпоставки, но и проверки засновани на факти), се сигурни предвесници за победа во борбата со дезинформации.

Зашто, тоа е борба што прво ја водиме со себе и со нашите слабости. И тоа најпрво со слепата послушност кон чувствата, а потоа и подведеноста од зборовите што имаат емотивен и морален полнеж. Тие зборови може да бидат сензационалистички и заведувачки, оти служат да пренесат емоција, но и некаков вредносен суд. Луѓето прибегнуваат кон такви зборови кога сакаат да покажат морална супериорност, но и да искажат морална осуда и гнев кон некого. Од друга страна, групите и медиумите можат да ги користат во манипулативни цели, па да ја дразнат публиката и да прават раздор. Во такви околности, емоционалноста станува товар за рационалноста на восприемачот, а потсилените чувства отвараат врата за различни когнитивни пристрасности и предрасуди. На пример, се нагласува склоноста кон избрзано донесување заклучоци или за судење врз основа на преференци.

Интересно, кај луѓето со податливост кон теорији на заговори може да постои и нагласена склоност за илузорна перцепција на шеми и обрасци. На пример, кога би биле соочени со апстрактна уметност, односно слики со случаен распоред на контури, верувачите во теорији на заговори би покажале тенденција да гледаат скриени значења и да препознаваат нови облици. Уште повеќе, за нив може да е својствено и магиското мислење, односно суеверното убедување дека потсвесните мисли и потиснатите чувства можат некако да влијаат врз надворешните настани и да ги контролираат приликите.

Кон ова се надоврзуваат неконвенционалните светогледи и отвореноста за алтернативни стилови како: верувања во паранормални појави, во окултизам (таинствено и натприродно), анимизам (припишување свест и душевност на предмети и нежива материја), псевдонаучност и езотеричност, па дури и религиска фанатичност. Се чини дека сите овие манифестации на вербата во натприродното се само одрази во огледало на желбата за превласт над неблагоприятната природа. Поточно, потребата за контрола и надмоќ над приликите се канализира како верба во различни „супермоќи“ почнувајќи од „рендгенско скенирање“ на прилики, преку „детективското поврзување“ во настани, па до нивно „телепатско придвижување“ со помош на магиското мислење.

А, најголемата моќ, сепак, лежи во знаењето. Зашто, луѓето што сакаат да учат, постојано наоѓаат начини да го унапредат своето знаење и образование, и така стануваат отпорни кон теорији на заговори, но отворени за вистината. Едновремено тие остануваат љубопитни и зачудени пред магичноста на светот, која ја откриваат катадневно низ убавините на науката.

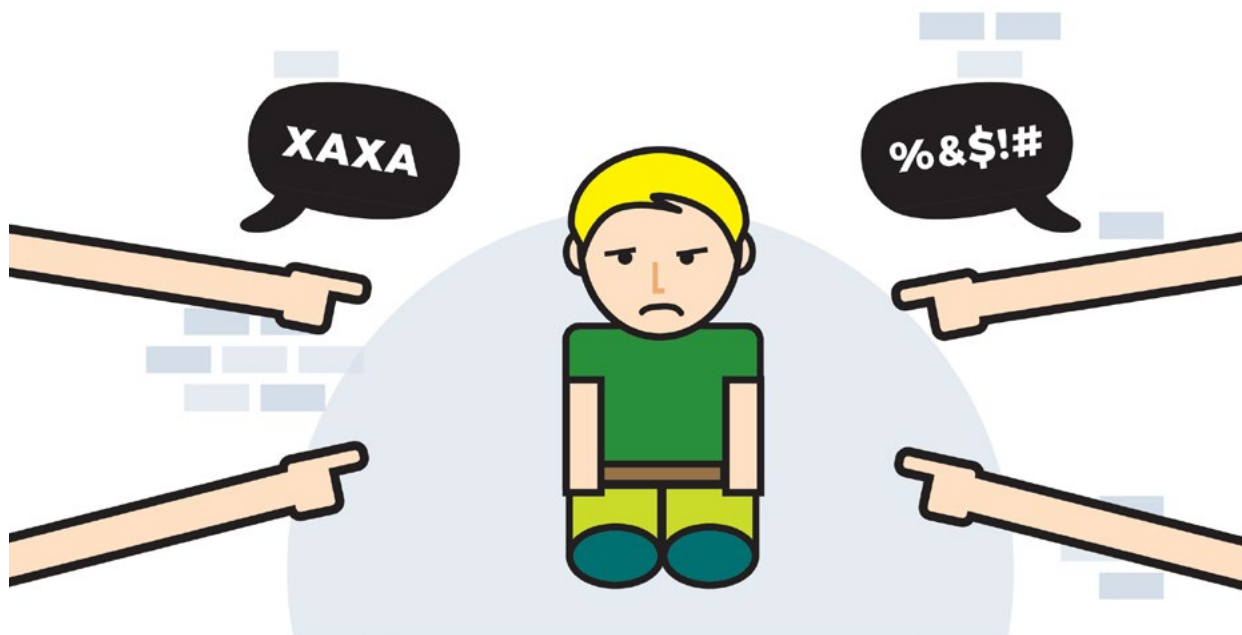

ТЕОРИЈАТА НА ЗАГОВОР КАКО НЕВИДЛИВ ЗАТВОР

Фасада од надмој и супериорност, но длабоко утврдено чувство на помала вредност. Недоверба кон другите и непријателство кон системот, како израз на сопствената несигурност и невклопеност. Тоа е сплет од особини што може да го зачури поединецот во затворени системи на верување

„Верувањето во теории на заговор дига бедеми на невидлив затвор.“

Овој исказ е применлив и кога теориите на заговори се поимани како општи системи на верувања, но и кога тие се разгледувани како поединечни и лични убедувања. Ако се сместени во поширока концепциска рамка, верувањата во теории на заговор потсетуваат на „тврди“ идеолошки или религиски системи. Тие се одликуваат со херметичност, па дури и догматичност, бидејќи различни чинители обично се поврзувани со иста заедничка цел, а одделни причини имаат сличен исход. Но, и кога анализата е стеснета во рамки на лични толкувања и убедувања, верувањата во теории на заговор повторно оддаваат впечаток на ригидност и клаустрофобичност. Тие му погодуваат на егото, но го заробуваат духот. Поточно, тие се своевиден затвор за светогледот, па иако носат привремено олеснување, можат да бидат пречка за долгорочниот духовен раст и развој на верувачот. Кроени по мера на егото, тие нудат големи и експанзивни наративи на грандоманските и нарцисоидни карактери.

Па сепак, споредени со објективните и најверојатни случувања, теориите на заговори остануваат прилично тесни и ограничени толкувања за околните збиднувања.

Нагласената самосвест и убеденоста во сопствената важност се можни причини поради кои, некои луѓе себеси се доживуваат како центар на туѓото несакано внимание и жртви на нечии заговори. Дополнително наоружани со потреба за посебност, овие луѓе веруваат дека се обдарени со необична проникливост да видат зад површината и привидот, право кон позадината и суштината, па да ги просрат теориите на заговор (како тврдења што секогаш тежнеат да го раслојат центарот од маргината, наличјето од опачина и сликата од позадина). Разликата меѓу верувачите и сомневачите во теории на заговори, никнува од проценката за дострелот на погледот од набљудувачот. За верувачите во теории на заговор тој поглед префрла преку привидот и појавното. За другите, теориите на заговор се гледиште кое всушност само ја начнува површината без да навлегува во суштината, односно токму тие даваат упростена слика на околните прилики.

Интересно, нагласената потреба за посебност во однос на другите, произлегува од постојаната споредба со нив и засегнатоста со мислењето на околината. Како кај секоја изнасилена убавина, раскошната фасада на овие луѓе служи да ја покрие нивната ранлива самоверба и ронлива стабилност на карактерот. Навистина, истражувањата укажуваат дека ниското чувство на сопствена вредност е често поврзано со повисока склоност за верување во теории на заговор. Тие се начин да се избегне одговорноста и соочувањето со реалноста, да се префрли вината на системот и околината, но и да се зачува претставата за себе пред светот. Посочување на виновници и разоткривање дежурни заговорници е редовна карактеристика кај луѓето со изразена конспиративност. Така, се чини дека негативните чувства за себе, кои долго биле потиснувани, наоѓаат начин да избијат на виделина и да се прелеат и проектираат кон околината. Недовербата во поединци се потсилува кога тие се претставници на елити т.е. политички, верски, индустриски и други моќници. Сомничавоста во моралните вредности на некои избрани поединци, може да предизвика сомничавост и во ефикасноста на системот, функционалноста на општествените уредувања и друштвените норми и прописи. Како последица на ова, некогаш расне и општото чувство на незадоволство, отпадништво и отфрленост од системот, а во крајни случаи се јавува и отворено непријателство, па дури и обиди за организиран преврат на системот (каков што беше случајот со јануарскиот напад на Американскиот сенат).

Општо земено, кај луѓе со **нагласена емотивна нестабилност**, т.е. склоност кон стрес и раздразливост придружена со страв и анксиозност (*high neuroticism*), или **намалена угодливост**, т.е. несоработливост и неприлагодливост кон околностите (*low agreeableness*), постои **поизразена верба во алтернативни толкувања и теории на заговори**. Токми овие две особини од петте големи димензии на личноста (**Big Five**) ги потсилуваат негативните емоции, а ги парализираат мисловните процеси, па ја намалуваат способноста за критичко и аналитичко мислење (како што беше истакнато во претходен едукативен напис). Поттикнати од овие согледувања, некои истражувачи изнесуваат ставови и размислувања дека луѓето со декомпензирани, аномални и маладаптивни варијанти на особините на личноста можат да покажат нагласена склоност кон теории на заговори. На пример, теориите на заговор би биле својствени за лица со изразена сомничавост (која би водела во шизотипија и

параноидност) или преголема ексцентричност (која би водела кон психотичност). Сепак, општиот научен консензус вели дека **треба да се избегнува поистоветување на склоноста кон теорији на заговори со ментални растројства и душевни болести.** Имено, ако оската „здравје-болест“ ја замислиме како континуум, тогаш душевната болест би ја сместиле кон краевите од оваа непрекината права, а различните степени на верба во теорији на заговор би биле распоредени по целата нејзина должина. Навистина, речиси секој човек барем еднаш во животот ќе изрази верба во најмалку една теорија на заговор. Оттаму, морално-етички е неисправно да се стигматизираат и демонизираат луѓе што изразиле поддршка за тврдења кои наликуваат на теорији на заговор. Уште повеќе, како и секое прикриено исмевање и етикетирање, и овој пристап е непродуктивен, т.е. не води кон вистинско унапредување. Само умерен и емпатичен пристап, полн со желба за меѓусебно разбирање би водел кон позитивни општествени промени.

ДОБАР ИЗГОВОР, ПОТРАГА ПО ОДГОВОР ИЛИ ОБИД ЗА РАЗГОВОР?

5

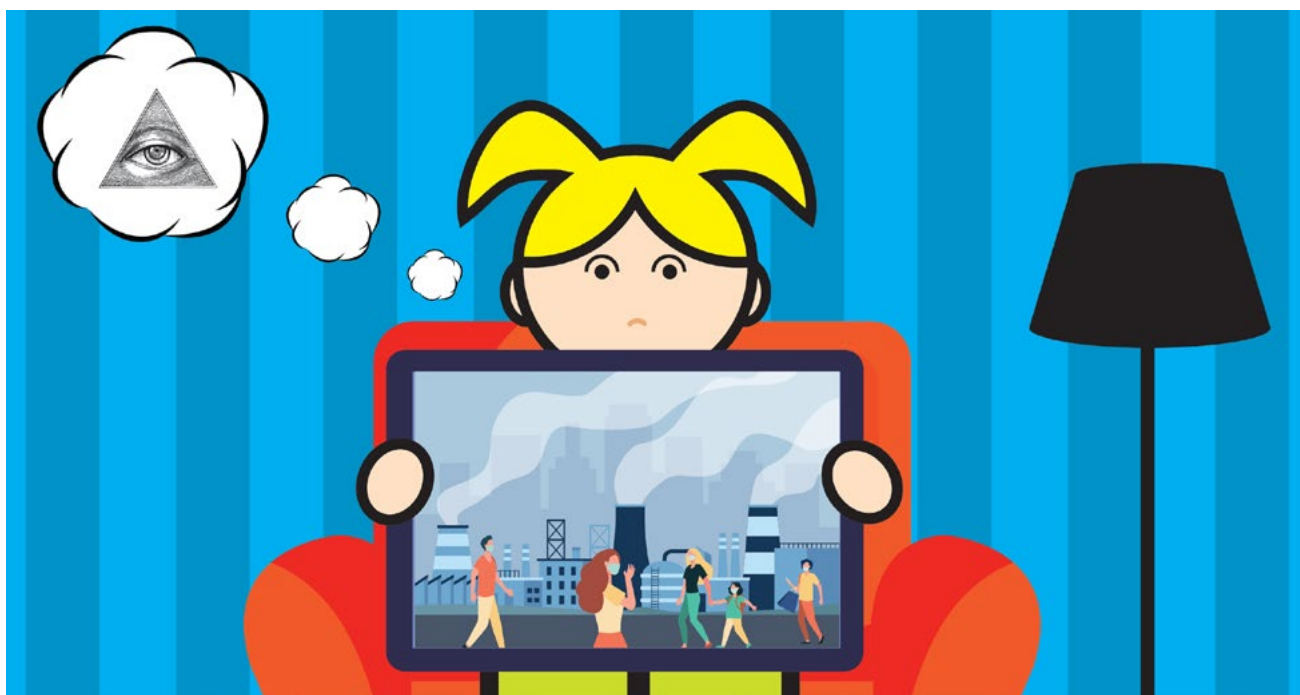
Конспиративните наративи претполагаат сложеност, а всушност, се прости. Од збиената мрежа настани и поединци, по правило избиваат предвидливи шеми и обрасци: одделни или групирани моќници обично се посочувани како потајни злонамерници и главни виновници. Побудите за верување во теориите на заговори, пак, се чинат предвидливи, но, всушност, се сложени. Тие служат да задоволат најразлични потреби: за опстанок (односно преживување), за увид и сознание (проживејување) или за припадност (дружење).

„Теоријата на заговор е слуга на многу господари.“

Овој исказ е издржан на повеќе рамништа. Најповршното опфаќа две категории луѓе: оние кои ги произведуваат (а може, но не мора во нив да веруваат) и луѓе кои безрезервно во нив веруваат (а може, но не мора и да ги произведуваат). Во рацете на првата група господари, теоријата на заговор станува средство за ширење дезинформации и остварување најразлични манипулации. Во главите на втората група господари, теоријата на заговор станува механизам за подмирување итни и насушни потреби (сл. 5): за заштитеност и сигурност (во околината); информираност

и упатеност (во приликите); интегрираност (во заедницата) и самодоверба (во самите себе). Оттаму, кај втората група луѓе теориите на заговор служат како добар изговор за разбудениот стремеж за опстанок и продолжување на видот (т.е. за преживување), или се начин да се задоволи потребата од одговори (т.е. сознавање и проживејување) или начин да се зајакне врската, задржи наративот и разговорот со групата (т.е. дружење).

Сл. 5: Мотиви за верување во теории на заговори

Егзистенцијалните (суштествени) потреби произлегуваат од човековиот стремеж за владеење со приликите. Тие се неразделно врзани со желбата да се воспостави ред, сигурност, и стабилност и контрола над околината. Стануваат загрозувани во услови на природни катастрофи (како поплави или земјотреси) и општествени кризи (на пример, воени конфликти, бегалски кризи или пандемии) од големи размери, кои претставуваат закана за животите на луѓето. Во такви услови, теориите на заговор овозможуваат брза и краткорочна регулација на ненадејниот стрес, но и долгорочна компензација за негативните емоции (страв, анксиозност, фобии) таложени по преживеаните настани. Во околности на катастрофи и кризи, луѓето прибегнуваат кон теории на заговори, за да избегаат од помислата дека се оставени на милост и немилост на случајот, на комплексните прилики во општеството, или каприциозноста на природата.

Епистемолошките (сознајните) потреби произлегуваат од постојаниот стремеж за разбирање на приликите. Тие се врзани со човековата желба за објективна и кохерентна претстава за светот со точен увид во околностите. Тие стануваат загрозувани при настани кои биле проследени со ненадејност и нетранспарентност (на пример, општествени инциденти и политички скандали). Недостатокот од информации за сите случувања, како и непотполниот увид во приликите што им преходеле, создаваат клима за теории на заговори. Во такви услови, теориите на заговор служат да ги покријат „празнините“ во следот настани, и недоследностите во аргументите. Тоа се големи наративи што соодветствуваат на големите настани, па ја враќаат смислата за светот како и чувството на ориентираност и упатеност во приликите. На пример, ненадејната смрт на важна личност никогаш не е случајна, а теоријата на заговор за монтираноста на случајот служи да се „оправда“ ненадејната загуба, но и да се „реосмисли“ или „објасни“ и да ѝ се „даде смисла“ на несреќната околност.

Социјалните (друштвените) потреби произлегуваат од човековиот стремеж за припадност и интегрираност во групата што ја посакува и со која се идентификува.

Овие потреби стануваат загрозени кога се доведени во прашање припадноста кон групата или нејзиниот статус. Во првиот случај, теориите на заговори се кохезивни механизми кои ги јакнат врските со другите припадници во групата, бидејќи таргетираат надворешни групи или поединци. Во вториот случај, теориите на заговори се дефанзивни механизми, кои го зачувуваат статусот на групата во очите на припадниците, бидејќи ги сликаат во улога на невини жртви, онеправдени херои и маченици.

Иако побудите за нагласена верба во теориите на заговори се чинат интуитивни, природни, разбирливи, па дури и очекувани, сепак нивното пројавување не е секогаш оправдано. Ова е особено точно за наративи што се користат како постојани изговори и опстојуваат долгорочно како регресивни сили што го инфантилизираат и блокираат развојот на поединецот. Дополнително, теориите на заговор кои претставуваат опасност за другите (на пример, кога ги таргетираат „надворешните“ поединци и групи) или околината (на пример, теориите на заговор што ја негираат науката) треба да бидат следени со будност. Осврнувајќи се на побудите за нивно пројавување, ние добиваме можност да ги разбираме нивните корени, да ги препознаеме првите нукулци и да ги пресретнеме опасните изданоци од штетните теории на заговори.

ОПАСНИ ТЕОРИИ НА ЗАГОВОРИ

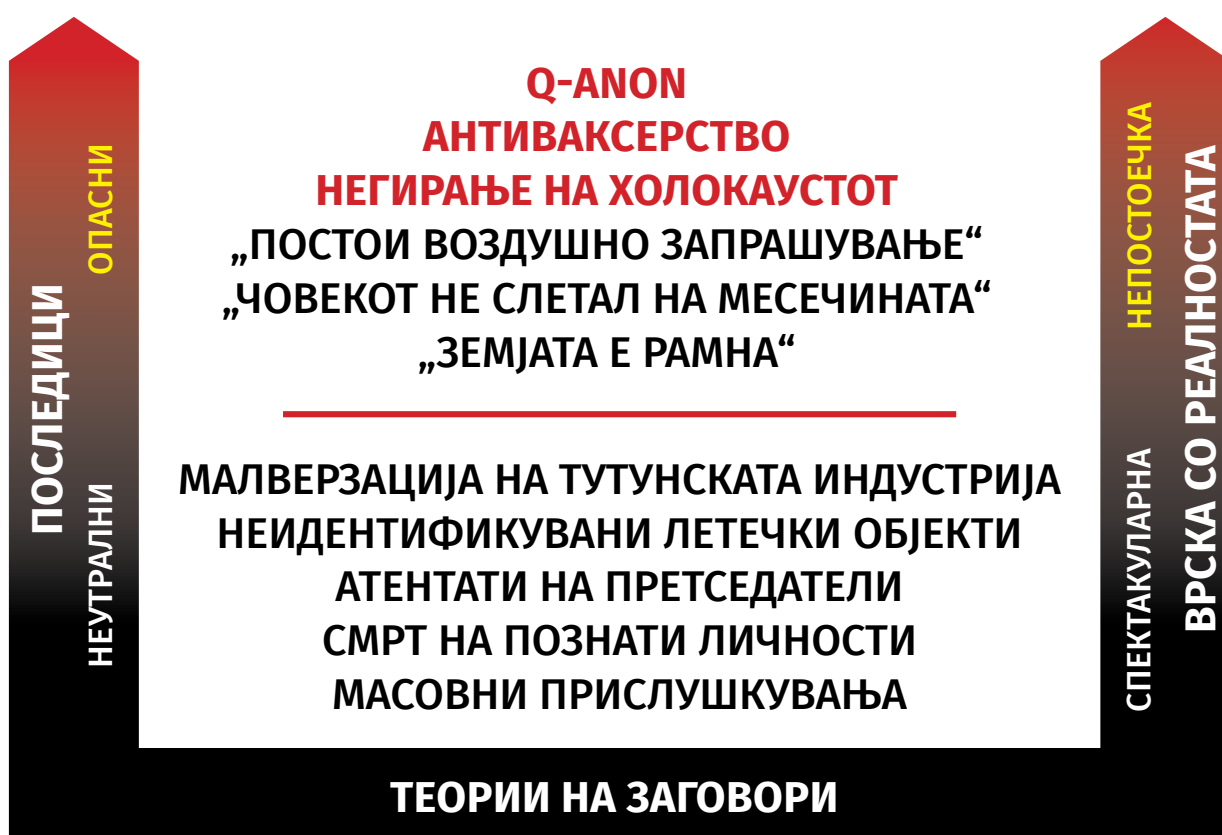
Во основата на секој заговор е вградена опасноста од некаква закана, но и реалната можност од нејзино остварување. Во штетните теории на заговори оваа закана може да послужи како појдовен импулс за почеток на мобилизација и масовна организација, кој би водел до разорен след на настани со штетни и несогледливи последици.

„Опасноста од еден ‘заговор’ е директно зависна од слабоста на неговите ‘господари’“.

Овој исказ важи еднакво и за планираните (т.е. практичните), но и за претпоставените (т.е. теоретските) заговори. Имено, во основата на секој заговор се вградени два елемента: **злокобно навестување** и **реална можност за негово остварување**. Вистинските заговори стануваат потентни кога нивните господари се морално-етички „импотентни“ т.е. кога заговарачите се неспособни за транспарентни и консензуални договори. Теориите на заговори, пак, добиваат разорна моќ кога се поддржувани и придвижувани од „слаби“ карактери т.е. кога заговарачите бараат прибежиште во едноставни и „црно-бели“ наративи, за комплексни и нијансирани настани со многу нејаснотии и „сиви зони“.

Сепак, почетните групирања мотивирани од наративи за туѓо заговарање заради наштетување, можат да бидат наивни и во извесна мера полезни за поединецот, па дури и општествено конструктивни. На пример, тие можат да обезбедат чувство на припадност и заедништво за оние што се чувствуваат обесправени и маргинализирани. Здруженоста, пак, може да им даде глас на обезгласените и да поттикне на политички дебати и дијалози. Во најдобар случај, некои здружувања за разобличување на претпоставени заговори, можат навистина да придонесат за зголемена отчетност на властите и претставниците на системот. Во други случаи, теориите на заговори остануваат неутрални т.е. немаат придвижувачка моќ кон општествени промени. Наспроти нив, постои група на опасни теории на заговори, бидејќи служат како појдовен импулс за мобилизација за штетни дејства со несогледливи последици (сл. 6). Во продолжение е даден преглед на несаканите ефекти од теориите на заговори врз меѓучовечките односи, политичките прилики и здравјето на граѓаните (сл. 7).

Сл. 6: Поделба на теориите на заговори според врската со реалноста и опасноста од последиците

ОПШТЕСТВО

Изложеноста на опасни теории на заговор може да го поттикне чувството на несигурност и разочараност од системот, но и недоверба и отворено непријателство кон неговите претставници. Ова може да се преслика и на блиските меѓучовечки релации и на односите со пријатели и членови на фамилијата (особено оние што не се поддржувачи на истиот наратив). Врските со најблиските можат да страдаат и цели семејства може да се распаднат под товарот на различните ставови. Ова се

случува бидејќи вербата во некои опасни теории на заговор може да биде тешко искоренлива, посебно кога ги надоместуваат емотивните потреби или се тесно врзани со религиските и идеолошките убедувања на верувачот.

ПОЛИТИКА

Оние теории на заговор кои служат како „прибежиште“ на обесправените или како „оправдување“ за изгубеното општествено влијание можат да доведат до политичка апатија. На пример, безволието и резигнираноста во редовите на приврзаниците од партии што изгубиле политички избори би можеле да резултираат со намалена излезност на следните избори. Во прилог на ова се и резултати од домашно истражување кое покажа дека излезноста на референдумот во 2018 година беше намалена (а поддршката за анти-ЕУ теории на заговори напоредно зголемена) кај приврзаниците на политичката опција што ги изгуби претходните парламентарни избори во 2017 година.

Од друга страна, пак, некои непријателски теории на заговори можат да ги радикализираат своите поддржувачи и верувачи, да ги закрват односите со таргетираните групи и поединци, па да придонесат за поларизација на општеството. Навистина, истражувањата покажуваат дека приврзаниците на крајно леви и крајно десни политички опции имаат поизразена склоност за верување во теории на заговори, каде во улога на заговарачи се јавуваат различни групи (на пример, кај крајно левите тоа се претставниците на капиталистичките елити, а кај крајно десните тоа можат да бидат припадници на други вери и етникуми). Во таа смисла, теориите на заговори служат како „умножувачи на радикализацијата“ и потсилувачи на екстремистичките формации.

Во краен случај, верувањето во опасни теории на заговори може да претставува директен ризик-фактор за зголемен криминал, насилство и вооружени судири. Причините можат да бидат најразлични како: разрешување од работна и морална одговорност (заради разочараност во системот и неговите претставници) или нетрпеливост и отворено непријателство кон луѓе (кои се жртви на теории на заговори).

НАУКА

Посебно внимание заслужуваат оние теории на заговори што ги негираат непобитните научни факти врзани со здравјето на луѓето. Опасноста од климатските нарушувања и од инфективното заболување со новиот корона-вирус се најважни проблеми, а теориите на заговори кои нив ги негираат водат до зголемена сомничавост, несигурност, колевливост, двоумење, негирање, отпор, па дури и директно спротивставување кон мерките за нивно ублажување или решавање. Пандемијата на ковид-19 претставува најгорливиот проблем за човештвото, а масовното поведење на луѓето е клучот за успехот. Во услови на пронајдена вакцина и постојни третмани за поддршка на болните, судбината на човештвото сепак зависи од поединечниот капацитет на секој од нас, со критичко око да ја согледа лагата, но и да ѝ погледне право во око на вистината. И воопшто, способноста за препознавање на опасни конспиративни наративи како и за предвидување на несакани далекусежни последици е моќ која треба да настојуваме и да ја јакнеме, бидејќи таа е одбранбен штит од секојдневните замки, стресови и несакани прилики.

Сл. 7: Штетни последици од опасните теории на заговори за: меѓучовечките односи, политичките прилики и здравјето на граѓаните

ТЕОРИИ НА ЗАГОВОРИ ОД ПАНДЕМИСКИ РАЗМЕРИ

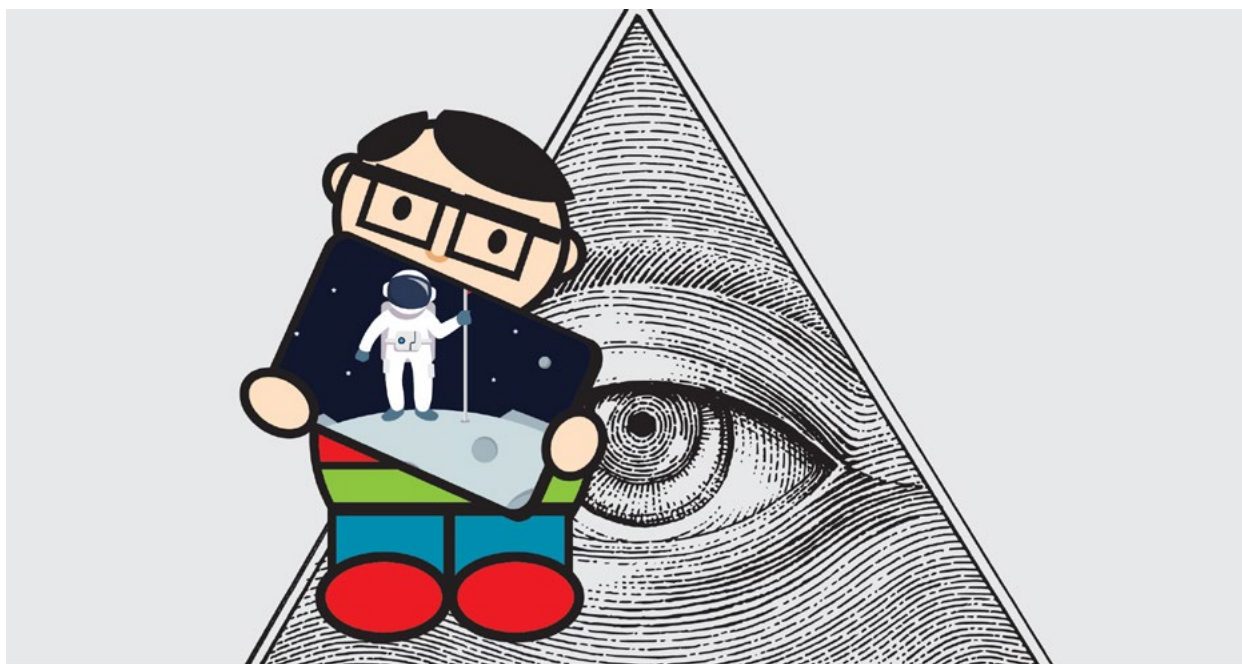
Тековната пандемија, одбележана со светска проширеност на новиот корона-вирус, истовремено е придружена и со инфодемија, односно преплашеност од (дез)информации. Заедничка нишка на двата феномена се медицинските теории на заговори. Во случајов, тие се поврзани со ковид-19 и окупираат значаен дел од комуникацискиот простор. Очекувано, во пандемиски услови и теориите на заговори добиваат пандемиски размери. Се множуваат различни верзии, се рашируваат низ цело население и навлегуваат во нашето секојдневие. Напоредно со зголемениот број приврзаници (кои во услови на пандемија трагаат по одговори), расте и бројот на посочувани заговорници (бидејќи во услови на инфодемија секој може да биде предмет на теории на заговори).

„Верувањето во заговорнички теории е како практикување замислена религија.“

Овој исказ е применлив и за поединци, но и на ниво на заедници. Независно од бројот на поддржувачи, теориите на заговори потсетуваат на нови религии, кои ги замениле апстрактните богови со живи и конкретни господари. И новите господари поседуваат сразмерна моќ да управуваат со туѓите животи, но нивниот состав се менува во зависност од потсвесните стравови на граѓанинот или колективот.

А, теориите на заговори се скроени така да им угодуваат на менталитетот и сентиментите, станувајќи огледало за групното справување со тековното опкружување. Значи, конспиративните теории се одликуваат со неверојатна приспособливост и неодолива привлечност, бидејќи посочуваат виновници во согласност со индивидуалните потреби и општествените превирања.

Во пандемиски услови и теориите на заговори добиваат пандемиски размери.

Прво, малата и одбрана група заговорници станува проширена, надградена и нејасно разграничена на различни групации моќници. Во игра се фармацевтската индустрија, медицински и научни работници; големи корпорации, но и поединечни претставници; цели влади и држави, но и одделни државници. Значи, во услови на комплексна криза со многу нерешени прашања, постои масовно трагање по одговори и масовно ширење на дезинформации, па секој може да стане заговорник. Натаму, расте бројот и се менува составот на групата приврзаници. Па така, кон отворените скептици и негирачи на пандемијата се приклучуваат противниците на вакцинирање (anti-vaxxers) и носење маски (anti-maskers) или поддржувачи на други движења (на пример, QAnon и New Age активисти). Најпосле, расте бројот на наративи што можат да бидат детално елаборирани или крајно бизарни, комбинација на факти и фикција или чиста измислица.

Во продолжение е даден пресек на најчестите митови за ковид-19, кои се организирани во три општи групи според темата што ја обработуваат (сл. 8).

Првата група ја сочинуваат теории на заговори што задираат во теми за **индивидуалноста** и се одраз на општата загриженост за наводната можност од упад во граѓанските права, слободи, верувања и обичаи. На пример, непосредно по прогласувањето на пандемијата и напоредно со воведувањето ригорозни мерки за масовна заштита (како карантини, полициски часови и целосно затворање на државните граници), се намножија конспиративните наративи за тајни планови на владите да воспостават автократија, целосна диктатура или полициска држава. Со пронаоѓањето на вакцините, пак, се проширија гласини за следење на поведението (преку картони за евиденција на вакцинацијата) или за следење на движењата на населението (преку наводни чипови кои се вбризгуваат со вакцините). И едните и другите наративи произлегоа од стравот пред наводната опасност од ограничување или одземање на граѓанската слобода за движење.

Втората голема група теории на заговори се однесуваат на **важни општествени чинители**, а самите се проекција на стравовите од политичко или економско потчинување. Наводната доминација и финансиски профит им се припишуваат на претприемачи (како Џорџ Сорос или Бил Гејтс), цели корпорации (најчесто фармацевтската индустрија), па дури и цели држави кога се перципирани како меѓусебна конкуренција (како во случајот на Кина и САД).

Конечно, третата група конспиративни содржини го канализираат примордијалниот страв на човекот, односно уплашеноста за сопственото **здравје, живот и опстанок**. Тие струјат низ медиумскиот простор како шаренило од наративи, почнувајќи со изрази на сомничавост околу безбедноста на вакцините (поврзани со процесот на производство и употреба), преку јасни теории на заговори за негативните ефекти од вакцините (како стерилитетот или зголемена смртност на населението).

КОНСПИРАТИВНИ СОДРЖИНИ ВО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЈА

**ПРАВА И
СЛОБОДИ**

**МОРАЛ, ВЕРА
И НОРМИ**

ИНДИВИДУАЛНОСТ

**КАПИТАЛИЗАМ И
ЕКОНОМИЈА**

**ВЛАСТ И
ПОЛИТИКА**

ОПШТЕСТВО

**РАЗВОЈ И
ПРОИЗВОДСТВО**

**СИГУРНОСТ И
ЗАШТИТА**

ЗДРАВЈЕ

Сл. 8: Конспиративни содржини во време на пандемија поврзани со страв од загрозување на индивидуалноста, политичко или економско потчинување пред општествени чинители и страв од болест и нарушување на здравјето

Без разлика на причините за нивно настанување, последиците од нивното опстојување се секогаш поврзани со намалена поддршка на експертите и традиционалните извори на информирање, како и неповолно справување со пандемијата. На пример, поддржувачите на теоријата дека базните станици од новата 5G-мрежа за мобилна комуникација со зрачење помагаат да се прошири пандемијата со ковид-19, покажале поголема спремност за насилство врз предавателите и инженерите. Навистина, во Велика Британија биле евидентирани педесетина случаи на вандализација врз предавателите со повреди на персоналот. Во други случаи, пак, се засилува поддршката за непроверени и ризични третмани (со хидроксихлорокин или колоидно сребро), како и штетни превентивни практики (на пример, прекумерна самоизолација или трупање намирници). Сепак, се чини дека отворениот сомнеж, колебливоста и негативниот став кон вакциницијата се едни од најгорливите проблеми кај светската популација во денешницата. Ниту нашиот народ не е поштеден од овој феномен. Така, резултатите од едно регионално истражување (на Советодавната група за политики „Balkans in Europe“) и едно домашно истражување (на Институт за демократија „Социетас Цивилис“), спроведени врз репрезентативни примероци со повеќе од илјада испитаници, покажале дека процентот на луѓе што **сигурно не би се вакцинирале** изнесува **34, односно 40 проценти** од анкетираниите (за секоја од анкетите одделно), а процентот на оние што **веројатно не би се одлучиле** изнесува околу **10, односно 16 отсто** (за секое од истражувањата соодветно). Од друга страна, едно регионално истражување (од Институтот за политики GLOBSEC) покажало дека **35 проценти** од македонските граѓани веруваат во теории на заговори поврзани со ковид-19, а процентот е зголемен

на **60 проценти** од испитаниците што веруваат во две од четири слични теории, според резултатите од домашна анкета (на Фондацијата за интернет и општество „Метаморфозис“ и Центарот за европски стратегии „Евротинк“).

Поразително е сознанието дека околу половина од нашата популација е подложна на дезинформации и не би се усогласила со здравствените препораки. Од друга страна, потребна е имунизација на повеќе од 70 проценти од населението за да се постигне колективен имунитет. Токму затоа **треба да биде поцврста и решеноста** кај другите **за јакнење на критичката мисла** во своето опкружување (кај своите родители, деца, роднини и пријатели). Борбата за подигање на јавната свест не почнува од институциите, туку од нас самите. Таа бара постојано дејствување, со информиран, трпелив и приспособен пристап кон секој од нашите сограѓани.

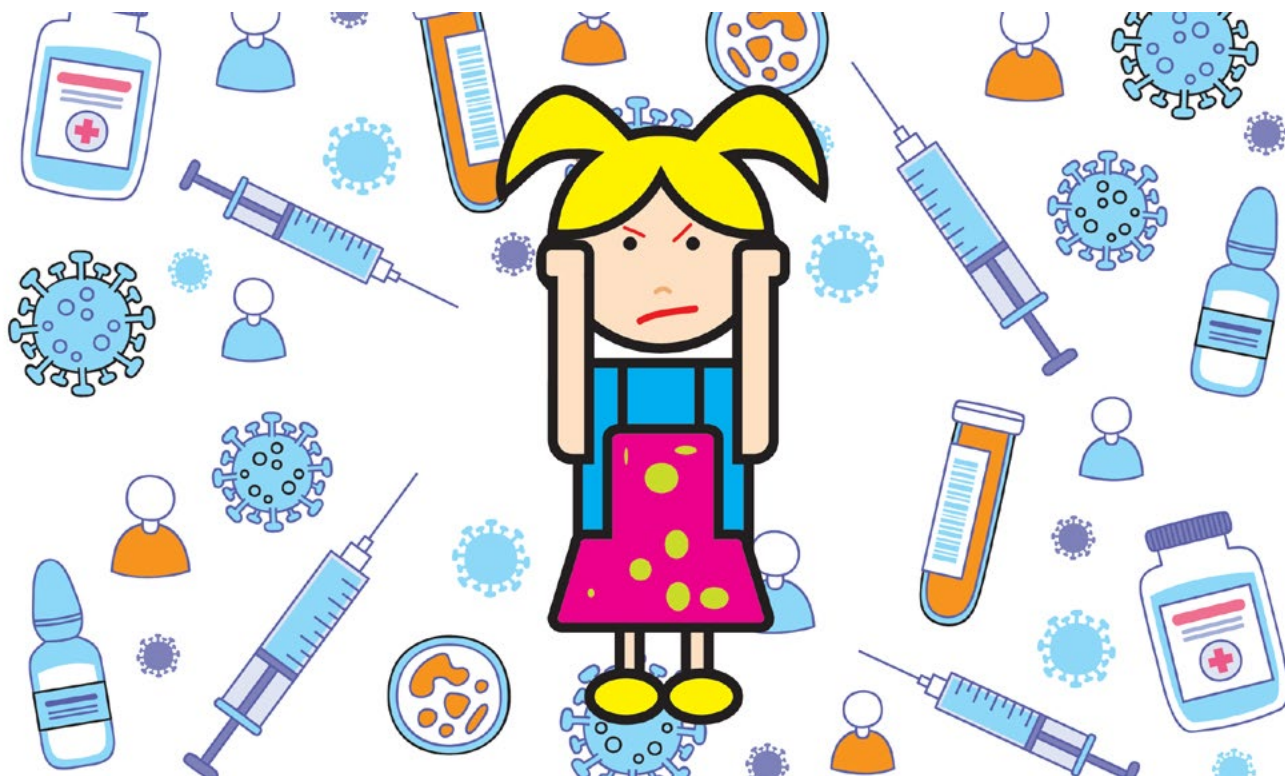

ИНФОРМАЦИСКА ВАКЦИНАЦИЈА

Информацијата е како вирус. Кога пренесува невистини обложени со сензационализам, таа брзо се шири и го разјадува „здравото ткиво“ на системот. Кога пренесува факти лишени од конспиративност, таа тлее во симбиоза со своите „домаќини“ и ја „јакне функционалноста“ на општеството.

**„Човечката отпорност на штетни содржини
зависи од изложеноста и од количеството
на тие содржини.“**

Овој исказ функционира и на медицинско и на комуникациско ниво. Тој е еднакво применлив и за информацискиот материјал спакуван во гените на новиот корона-вирус, но и за дезинформациите што се поврзани со него и распакувани во медиумскиот простор. Така, поголема „доза“ од инфективниот и информацискиот „вирус“ значи и поголема осетливост кон него (во буквална и преносна смисла на зборот). Од друга страна, намалената отпорност кон штетни содржини претставува зголемен ризик за физичкото и менталното здравје на луѓето.

Горната паралела покажува дека напоредно со продорот на вирусот, се провлекуваат и медицински поими и се случува забрзана медиализација на јавниот простор. Класичен и пластичен пример за ова е поимот „инфодемиа“ (анг. *infodemic*). Тој почна да се употребува како ознака за „пандемиа“ од „(дез)информациа“, за да укаже на нивно молскавично разносување со брзо „заразување“ нови „домаќини“, кои ќе послужат како идни извори на (дез)информациа. Изразот „информациска болест“ или „информациско нарушување“ (анг. *information disorder*), пак, е логична последица на инфодемията и означува хаотично и неорганизирано, односно нерегулирано и небалансирано известување, кое вклучува изнесување целосни невистини, комбинации од фикција и факти, но и посложени наративи, како што се теориите на заговори. Нарушувањето може да „прогресира“ со голема брзина и лесно да „ја загрози“ функционалноста на системот. Од друга страна, „лекот“ за ова „нарушување“ има бавно „производство“, но продолжено „дејство“. Тој е врзан со долгорочни и макотрпни процеси, како што се утврдувања вистини (научно истражување) или проверки на факти (истражувачко новинарство). Со други зборови, една „здрава медиумска диета“ бара долга подготовка, многу труд и посветеност. Оттаму, потенцијалното решение можеби не е во настојувањето да се најде лек, туку тој да се избегне, т.е. да не дојде до фаза на „лечење“. Значи, „подобро е да се спречи отколку да се лежи“ проблемот со дезинформираноста.

Предложената линија на размислување ги следи некои од препораките на социјалните психолози за психолошка инокулација. Оваа постапка на природен начин би ги зајакнала психолошките механизми за намалена подложност кон лажни вести и теории на заговори, истовремено ставајќи го во состојба на приправност одбранбениот систем на човекот. **Идејата за психолошка инокулација е повторно позајмена од медицината, а претставува аналогија на процесот на вакцинација.** Така, кај медицинската инокулација еден вирус е „ослабен“ до степен да не предизвикува болест, а сепак да го разбуди имунолошкиот одговор на домаќинот. На сличен начин, со психолошка инокулација, штетниот потенцијал на една погрешна порака е намален до степен да нема моќ да предизвика промена во критичкиот став или рационалните расудувања на примателот, а сепак да ја разбуди неговата аналитичност и да ја намали неговата приемливост за слични содржини. Оваа стратегија опфаќа два пристапа кои се практикуваат пред пласирањето информации: **предупредување** (анг. *forwarning*) и **превентивно разобличување** (анг. *preemptive debunking* или *prebunking*). Предупредувањето служи да упати на можна манипулација со информацијата, додека при превентивното разобличување се нудат факти и аргументи кои би послужиле за отфрлање на евентуалната дезинформација. Постапките на „предупредување“ и „разобличување“ го будат чувството на „закана“ и го ставаат во состојба на „приправност“ примателот на пораката. На тој начин, тој станува подготвен да ги активира когнитивните и афективни механизми во случај на потреба од соодветен одговор. На пример, тој би бил способен навреме да ги просреде логичките недоследности и когнитивните предрасуди, како и да ги разобличи манипулативните намери при евентуалната изложеност на конспиративни содржини за ковид-19 (како што е прикажано на сл. 9).

Овие стратегии во извесна мера беа поддржани и од некои од големите социјални мрежи (како „Фејсбук“ и „Инстаграм“), кои најавија дека ќе почнат соодветно да ги означуваат информациите што не се веродостојни, но и да ги упатуваат корисниците кон извори поврзани со ковид-19, кои се официјални, проверени и доверливи.

КОГНИТИВНИ ПРЕДРАСУДИ ЗА КОВИД-19

	ПОВИКУВАЊЕ НА ВЕРОЈАТНОСТ		ПОВИКУВАЊЕ НА АВТОРИТЕТИ
<p>Склоност да се верува дека можноста нешто да се случи, претставува сигурен доказ оти тоа ќе се случи</p>		<p>Склоност да се препише автоматска вистинитост на исказ, само затоа што (лажно) се повикува на (наводни) авторитети</p>	
<p>МИТ: „Вакцината против КОВИД-19 остава страшни несакани последици.“</p> <p>ПОБИВАЊЕ: Веројатноста на сериозни последици кај некои вакцини постои, но е крајно мала. Така само 0.0017% од вакцинираните може да имаат смртен исход наспoredи 3-4% од заболените од КОВИД-19¹.</p>		<p>МИТ: „Експертите велат дека КОВИД-19 не е полош од обичен грип.“</p> <p>ПОБИВАЊЕ: Во исказот не е наведена релевантноста на експертите ниту точната изјава. Од друга страна, според СЗО смртноста од грип е 0,1%, а кај КОВИД-19 изнесува 3-4% од заболените².</p>	

Сл. 9 Когнитивни предрасуди за ковид-19

¹ Податоците се преземени од: www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/vaccines/safety/adverse-events.html

² Преземено од: www.vox.com/science-and-health/2020/3/18/21184992/coronavirus-covid-19-flu-comparison-chart

Дополнително, овие стратегии беа имплементирани и во пробни онлајн-игри, кои ја поттикнуваат критичноста и ја поддигнуваат претпазливоста на играчите, на пример, терајќи ги да замислат како е да се биде ширач на лажни вести. Преку можните тактики за привлекување приврзаници, играчите учат да препознаат манипулативни шеми и содржини. Досегашните истражувања покажуваат дека влијанието на овие игри и квизови е далекусежно, а имаат ветувачки ефекти врз борбата со дезинформациите во јавниот простор, независно од политичкиот и културниот контекст. Затоа, популаризацијата на вакви содржини може да послужи како реална интервенција за психолошка имунизација на населението. И воопшто, сите стратегии што „би ги пресретнале дезинформациите“ пред да земат замав и „би ги разобличиле“ на забавен начин се полезени. Тие се чинат пластични (бидејќи учат низ показни примери и вежби), економични (бидејќи не бараат големи инвестиции, а превенираат дополнителни трошоци), ангажирачки (за сите профили и возрасни), но, пред сè, надежни и ветувачки.

ВИСТИНСКА (РАЗ)ВРСКА СО ТЕОРИИТЕ НА ЗАГОВОРИ

Врската што постои меѓу верувачот и неговите теории на заговори изгледа јака и нераскинлива. Па, сепак, како и секоја врска, така и таа не е имуна на мешање од трета страна. Успешното посредување, пак, подразбира добронамерност и извесна доза лична засеаност, како и неограничени количества емпатичност, тактичност и дипломатичност. Тоа се вештини на комуникација, кои во време на пандемија важат за сите профили и професии што доаѓаат во контакт со верувачи во теории на заговори (и роднини и пријатели, и лекари и новинари).

„Врска што се темели на конспирации и сомнеж е однапред осудена на неуспех.“

Овој исказ ги отсликува еднакво и реалистичните случувања помеѓу *злоставувачите* и *нивните жртви*, но и симболичните врски меѓу *верувачите* и *нивните теории на заговори*. Со таа разлика што верувачот што создава амбиент на заговори и сплетки, не би можел да биде претставен како „злоставувач“, туку како „жртва“ на сопствените теории. И навистина, тој воспоставува интимна и блиска врска со своето верување, која може да опстане и под најсилниот налет од добронамерни обиди за разубедување. Потоа верувачот „страда“ од класични симптоми на „злоставување“. Така, тој има постојано

чувство на демнечка „закана“ придружена со недоверба и отуѓување од блиските, како и несигурност за вистинската слика за светот. Се чини дека теориите на заговори не се толку опасни за замислените „противници“ или општеството, колку што се ризични за нивните поддржувачи. Затоа, стратегиите за справување со теориите на заговори (т.е. нивно спречување, разобличување или ограничување) треба првенствено да бидат насочени кон главните поддржувачи и расејувачи (т.е. самите верувачи).

Техниките за нивно спречување можат да бидат особено делотворни, бидејќи им погодуваат на главните особини на верувачите во теории на заговори, односно осетливоста кон закана и склоноста кон недоверба. Поточно, со предупредувањето за можна манипулација (анг. forewarning) и предвременото разобличување на потенцијалната дезинформација (анг. prebunking), се канализираат склоностите на верувачот (кон недоверливост и осетливост за закани) и се насочуваат кон правата цел: самите теории на заговори.

Од друга страна, **техниките за нивно разобличување** (анг. debunking) имаат ограничено дејство, па бараат постојан напор на секој одговорен поединец. Вообичаената пракса за разобличување на теориите на заговори опфаќа три чекори: 1) да се почне со наведување факти кои соодветствуваат на објективната вистина; 2) да се направи осврт кон теориите на заговор, со посебен акцент на логичките грешки, предрасуди и недоследности што ги содржат; 3) да се заврши со нагласување на фактите, аргументите и објективната вистина.

Овој таканаречен „сендвич на вистината“ содржи три слоја информации со јасен и прецизен редослед: „лагата“ е секогаш притисната од двете страни со „вистина“, ем притеснета помеѓу два слоја факти. „Рецептот“ за ваков „сендвич“ им се препорачува на **новинарските работници**, при обезбедување „здрава медиумска диета“ за целото население. За новинарите е упатно да се придржуваат до наведениот редослед во известување, бидејќи од нив обично се бара да ги покријат сите страни на некоја приказна. Значи, добро е да се почне со факти (бидејќи почетокот е впечатлив, па останува во сеќавањето), но добро е со нив и да се заврши (за да се истиснат лагите и да остане вистината).

Во услови на здрвствена криза, вообичаено е граѓаните да бараат совет од своите лекари, па особено внимание треба да се посвети и на комуникациските стратегии од **медицинските работници**, бидејќи тие стануваат гласноговорници на вистината и разобличувачи на теории на заговори поврзани со ковид-19. Во таа смисла, традиционалниот однос меѓу лекарот и пациентот, кој е заснован на готови препораки од авторитети, треба да се замени со пристап што се темели на активно слушање и разговор. Ова подразбира поставување отворени прашања (наместо сервирање готови одговори) и уважување на тугите грижи и размислувања (наместо надредено потценување). На тој начин би биле идентификувани и правилно адресирани изворите на заблуди, низ една пријателска атмосфера на соработка меѓу лекарот и пациентот.

И конечно, во доба на социјални мрежи, **граѓаните** стануваат медиуми и извори на (дез)информации за својот круг пријатели и следбеници. Значи секој од нас поединечно може да помогне во справување со теории на заговори, доколку се придржуваме до некои едноставни препораки (сл. 10). На почетокот е важно да се процени дали искажаниот став или споделениот наратив е теорија на заговор

ПРЕПОРАКИ ЗА КОМУНИКАЦИЈА ПРИ РАЗОБЛИЧУВАЊЕ ДЕЗИНФОРМАЦИИ

ИЗБЕРИ ГИ СОГОВОРНИЦИТЕ

Процени го нивото на спремност и колебливост

Поставувај отворени прашања

РАЗГОВАРАЈ НАСАМО

Прифати ги различните емотивни стојалишта

Утврди ги заедничките ставови и гледишта

НАСТАПУВАЈ ТРПЕЛИВО

Согласи се со фактите и нерешените прашања

Прашај за тугите извори на информации

ВОСПОСТАВИ ДОВЕРБА

Информирај не убедувај
Не оптоварувај со податоци

Повикај се на издржани извори на податоци

АКТИВНО РАЗОБЛИЧУВАЈ ДЕЗИНФОРМАЦИИ И ТЕОРИИ НА ЗАГОВОР

Прилагоди ја пораката кон својот соговорник

Кога можеш, помогни да се разберат статистички податоци

По потреба појасни како работи интернетот

Практикувај психолошка инокулација

Сл. 10: Препораки за комуникација при разобличување на дезинформации и при разговор со верувачи во теории на заговори

и дали таа е опасна за здравјето на луѓето. Оние теории на заговори што немаат далекусежни последици по многу луѓе (на пример, верувањето дека Земјата е рамна) или не се доволно проширени меѓу народот, е подобро да не бидат коментирани или споделени, за да не бидат потсилени. Потоа, треба да се процени дали потенцијалниот соговорник е отворен за разговор и дали има простор за размена на мислења. Разговор со ригидни поддржувачи на теории на заговори не ветува позитивен исход и најчесто оди на штета на другата страна. Доколку има простор за разговор, упатно е да се прави насамо, за да се овозможи искреност без притисок од околината (т.е. желба за напад или одбрана пред другите). На почетокот од разговорот треба да се бара нишката што ги спојува заедничките ставови на двата соговорника и да се настапи од заедничка позиција. Теориите на заговор се убедливи бидејќи содржат и некои основани сомневања или, пак, фикцијата ја мешаат со факти, па фрагментите вистина треба да послужат како појдовна точка за разговор. Во текот на разговорот треба да се нагласи сопствената непристрасност и објективноста (отсуство на трети интереси). Во идеални околности, разговорот би течел постапно (со разгледување на секоја одделна теза) и без меѓусебно разубедување, ами во функција на меѓусебно разбирање. Фактите би биле пласирани без морализирање (врз соговорникот) и без обременување (на дискусијата). А, вистинската (раз)врска со теориите на заговори, би била конечната награда од овие разговори.

ПРИМЕРИ ЗА РАЗОБЛИЧУВАЊЕ НА ТЕОРИИ НА ЗАГОВОРИ СО ПРОВЕРКА НА ФАКТИ

ЦЕЛТА НА ВАКЦИНИТЕ НЕ Е ДА УБИВААТ ЛУЃЕ

Теорија на заговор тврди дека ковид-19 е измама за глобален геноцид на населението, и агитира граѓаните да ги одбиваат вакцините. Во неа се вели дека ваксината се дава во три дози, кои имаат цел да го убијат примателот во три етапи. Ваквото тврдење е медицински неисправно и опасно за колективното здравје на луѓето:

„Прва вакцина – ги исклучува белите крвни зрнца (имунолошкиот систем) и со неа комплетно се исклучува имунолошкиот систем на човекот и тоа создава имунолошки дефицит.

Втората вакцина го претронува со смртоносни отрови организмот, т.е. втората вакцина внесува разни лесни и тешки метали во човековиот организам. Во оваа етапа отровите се распоредуваат во организмот, односно телото, но човекот не се чувствува болен, затоа што имунолошкиот систем не се бори со тоа.

Трета вакцина – повторно го вклучува имунолошкиот систем, кој го тера имунитетот да создаде експлозивен тек на болеста. Пуштањето на имунолошкиот систем провоцира моќен напад на отрови кои го убиваат човекот. Тој ефект е познат како цитокинска бура кога имунолошкиот систем е толку потресен што праќа премногу антитела кон заразените делови. Така телото се убива самото себе.“

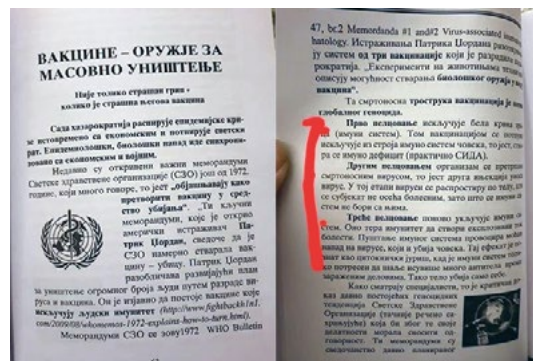
КОИ СЕ ФАКТИТЕ?

Ваквата теорија на заговор му е припишана на наводен меморандум на Светската здравствена организација (СЗО) од 1972 година. Но, се разбира дека ова тврдење и наводен план за уништување на светското население **не е изнесено од СЗО и не било дел од никаков меморандум.**

Станува збор за извадок (цитат) од книгата што ја напишала руската авторка Татјана Грачова „Кога власта не е од Бога“, објавена во 2010 година. Текстот, што е цитиран погоре, се наоѓа на 64 страница од оваа книга на српски јазик во поглавјето насловено „**Вакцините се оружје за масовно уништување**“.

Оваа објава се однесува на пандемијата од свинскиот грип од 2009 година предизвикана од вирусот на инфлуенца тип А, подтип H1N1 (A/H1N1). Во книгата се наведува дека извесен истражувач Патрик Џордан открил некакви меморандуми на СЗО. Нашата проверка на факти покажа дека меморандумот на СЗО, којшто се цитира во книгата е насловен „Имунопатологија поврзана со вирусите: животински модели и импликации за човекови болести“.

Извор: Вистиномер

Целата публикација е објавена на веб-страницата од најголемата ахива за природни и биомедицински науки „PubMed Central“ на 6 февруари 1973 година, значи достапна е 36 години пред пандемијата од свински грип во 2009 година, па јасно е дека извесниот Патрик Џордан немал што да открива, бидејќи овој меморандум е јавно достапен повеќе децении. Иако нема многу информации на интернет за Патрик Џордан, јасно е дека тој има своја страница за антивакцинални наративи и теории на заговор.

Во меморандумот на СЗО е запишано дека вирусите, освен тоа што самите по себе може да се опасни и да предизвикаат оштетување на ткивата, можат да бидат и предизвикувачи на претерана имунолошка реакција на телото, поради што доаѓа до уништување на здравите клетки во имунолошкиот систем. Таканаречената „цитокинска бура“ е еден пример на таква реакција. Како што се тврди во заклучокот, овој меморандум има два дела и ги изнесува тогашните достигнувања на полето на вирусната имунопатологија, односно утврдува дека новите концепти се важни за одредени болести кај луѓето.

Во меморандумот воопшто **не се споменува вакцина**, а уште помалку убиство преку вакцинација во три фази со три дози!

НАДВОР ОД РЕАЛНОСТА

Имунологот Емина Милошевиќ вели дека меморандумот на СЗО комплетно е **неповрзан со вакцината**. Таа напоменува дека вакцините не можат да го „вклучат“ (т.е. активираат) или „исклучат“ (т.е. деактивираат) имунитетот.

„Тоа е до таа мера небулозно и невтемелено, што од сите теории на заговор што сум ги чула досега, оваа ми некако е најоддалечена од реалноста. Мене како имунолог не ми паѓа на памет ништо што би можело да изведе такво нешто, никакви супстанции не можат да го постигнат тоа, вели таа.“

Шефот на Одделението за клиничка имунологија и инфективни болести на Универзитетската болница „Хенри Мондор“ и Институтот за истражување на вакцините, Жан Даниел Леливру, за АФП вели:

„Овој документ нема врска со вакцината. Да беше така, човештвото ќе беше веќе уништено, зашто секој примил 3 дози од иста вакцина“ мислејќи на стандардни постапки за вакцинација против некои болести.

На страницата за вакцинација на Министерството за здравство на Р.С. Македонија, е наведено дека вакцината **не може** да ве разболи од ковид-19.

„Вакцината не содржи никаков жив или активен дел од вирусот на ковид-19. Нема да предизвика позитивен тест со кој се тестира активна инфекција со ковид-19. Некои луѓе кои примиле вакцина пријавиле лесни до умерени несакани ефекти, вклучувајќи болка на местото на инјектирање, замор, главоболка и болка во мускулите. Не секој добива несакани ефекти. Но, ако добие, тие се нормални и знак дека вашето тело ја гради својата одбрана од вирусот, пишува на страницата.“

Ваксините дејствуваат на начин што создаваат имунитет против болеста, а не на начин што би го нарушиле веќе постојниот имунитет.

Оттаму, заклучуваме дека тврдењето дека вакцината во три дози убива, како и тврдењето дека сето ова било искажано во меморандум на СЗО од 1972 е невистинито.

(преземено и прилагодено од crithink.mk)

НЕ ЗАПИРААТ ТЕОРИИТЕ НА ЗАГОВОР ДЕКА НЕ ПРСКААТ СО ОТРОВИ ОД ВОЗДУХ!

Нашироко раширена теорија на заговор сее паника дека од небото се фрлаат некакви биолошки или хемиски отровни агенси, а главниот доказ за тоа се трагите кои зад себе ги оставаат авионите! Позната теорија на заговор, која во најобичната физичка појава на кондензација гледа заговор против човештвото, преку тајна програма за распрскување отрови.

Според овој наратив граѓаните се „запрашуваат“ со отрови од воздух. Ова, практично, е уште еден од низата конспиративни наративи, кој оди на линија на сомнежот дека од авиони се испуштаат опасни отрови, што имаат цел да предизвикаат масовно нарушување на здравјето на граѓаните.

Во овој пост, меѓу другото, се тврди:

„Денес ич не штедеа отров. На најјако.“

Извор: Вистиномер

Што чекаме? Има ли некој нормален останат? Зарем има нешто посвето за кое вреди да се живее од – токму нашите животи? Зарем има поголем повик за борба од таа за здравјето на нашите деца?”

Иако не е прецизирано на што поконкретно се мисли, контекстот е јасен, а, впрочем, тоа го потврдуваат и коментарите под него – дека, наводно, станува збор за авионско труење на популацијата.

За ваквите тврдења нема никаква научна поткрепа, арно ама тие се податливи за социјалните мрежи и сеењето заговорнички сценарија и паника кај народот, оти „од горе“ му се фрлаат некакви биолошки или хемиски отровни агенци! Главниот доказ за тоа и во овој случај се трагите на небото кои зад себе ги оставаат авионите.

Ваквите „хемтрејлс“ теории на заговор, кои во најобичната физичка појава на кондензација гледаат заговор против човештвото преку некаква тајна програма за распрскување отровни хемикалии, досега се повеќепати разоткриени од проверувачите на факти, меѓу кои, чешкиот сервис за проверка на факти (Manipulatoři.cz), српскиот сервис (Istinomer.rs), како и во неколку рецензии на „Вистиномер“.

Според истражувачите од Универзитетот „Харвард“ од САД, кои проучувале вакви заговорнички теории, не е најден **„ниту еден веродостоен доказ дека ‘хемтрејлс’ постои“**.

Исто така, во врска со оваа тема „Форбс“ објави [студија](#), според која панел од 76 хемичари и научници од Универзитетот „Ирвин“ во Калифорнија, изјавиле дека никогаш не дошле до докази оти постојат големи програми за хемиско прскање од авиони, со цел да се наштети на здравјето на граѓаните и со цел да се влијае на атмосферата.

„Оваа теорија на заговор датира од појавата на интернетот. Сеуште може да пронајдете бројни интернет-страници, кои го промовираат овој вид на псевдонаука. Нашата анкета покажа дека тврдењата оти владата, армијата, авиокомпаниите и други субјекти се здружиле во широка мисија да ја затрујат планетата со прскање преку авиони наидува на мала согласност од научната заедница“, вели Стивен Дејвис, професор и научник од Универзитетот „Ирвин“ во Калифорнија.

Според наведеното [истражување](#), причината поради која трагите од авионите остануваат видливи се должи на поголемите височини на летање, што резултира со кондензациски траги, кои траат подолго време. Тоа што трагите од авионите се вкрстуваат е само и единствено доказ дека има зголемена фреквентност на авиосообраќајот, односно дека има многу повеќе авиони, кои учествуваат во авиосообраќајот, што е и примарната причина некои од нив да мора да летаат и на поголеми височини.

На крајот да споменеме и тоа дека за овој „отров“, кој, е наводно „пуштен на најјакото“, не слушнавме дека предизвикал масовни труења?! Истовремено, не е за занемарување ниту упатениот **„повик за борба за здравјето на нашите деца“**, со оглед на тоа што оваа објава која погрешно наведува е прилично „вирална“ т.е. широко распространета, со голем број следбеници, споделувачи и поддржувачи, како и многу интеракции, кои главно ја потсилуваат оваа теорија на заговор. А тоа, во секој случај, е поразително.

(преземено и прилагодено од crithink.mk)

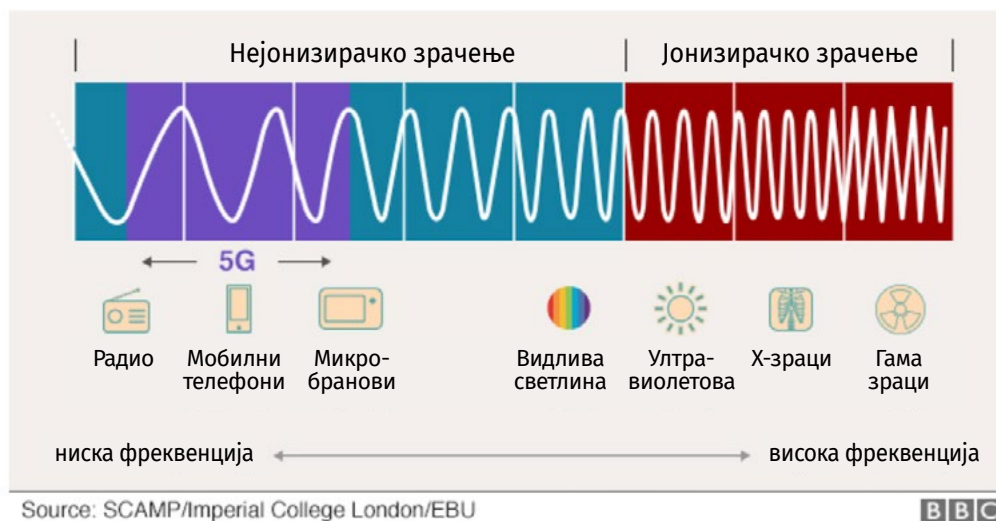

ШТО (НЕ) Е ЗАЕДНИЧКО ПОМЕЃУ 5Г И КОРОНА-ВИРУСОТ?

Конкретната врска меѓу ковид-19 и 5Г-мрежата била воспоставена кога почнале да циркулираат теории дека не е случајно оти новата болест како 5Г-мрежата имаат иста земја на потекло (Кина). Некои теории сугерираат дека радијација од 5Г мрежата го наслабнува имуниот одговор на луѓето, други пак дека го забрзува заразувањето со корона-вирусот. Според трети теории, ковид-19 болестта е измислена, за да служи како покривка за здравствените последици од 5Г-технологијата. Според оваа теорија, симптомите на вирусот: висока температура, кашлица и отежнато дишење, се, всушност, реакција на човечкото тело од изложеност на 5Г-бранови.. Ваквите теории се прифатени со скептицизам од експертите, кои посочуваат дека случаи на корона-вирус се идентификуваат во многу земји каде сè уште нема 5Г-мрежа. Што велат експертите?

„Идејата дека 5Г го ослабува вашиот одбранбен систем не е издржана. Вашиот имунолошки систем може да биде ослабен од многу работи: од заморен ден до лош режим на исхрана. Овие варијации, макар и незначително, сепак го зголемуваат ризикот да се заразите со вирусот. Од друга страна, силните радио-бранови зрачења можат да доведат до загревање, но опсегот на енергија од 5Г-брановите е прилично мал и се смета дека е невозможно да се влијае на имунолошкиот систем. Имаше многу студии за ова“, изјави Симон Кларк, доктор по молекуларна биологија, за Би-би-си.

КАДЕ СПАЃА 5Г ВО ЕЛЕКТРОМАГНЕТСКИОТ СПЕКТАР

Масовното ширење на дезинформации за поврзаноста помеѓу инсталацијата на 5Г-мрежата и корона-вирусот достигна алармантни размери. Тие, исто така, поттикнаа и конкретни активности со вандалски напади. Како резултат на овие теории на заговор, во Велика Британија (во градовите Белфаст, Ливерпул и Бирмингем), но и во други земји како Шведска, Белгија, Италија и Хрватска. беа пријавени десетици случаи на насилство, имено, палење на антените на мобилните

компанији, како знак на протест против 5Г-технологијата. Во прилог се линкови до некои од оригиналните објави за инцидентите:

The screenshot shows the 5Gradar website with a dark red navigation bar. The main article is titled "Birmingham 5G mast goes up in flames in 'likely' arson attack" by Dan Oliver, dated April 03, 2020. The article text states: "This latest mast fire comes just days after 5G is linked to coronavirus on a local Facebook group." Below the text are social media sharing icons and a video player. The video player shows a large fire at night with a text overlay from a Facebook post: "Good!! ALL these need to get burnt down!! Coronavirus is just a cover up.. its 5G killing everyone. Its too powerful. These all need to go. Good knows whats going to happen when they push the button!!". To the right of the article is a grey placeholder for an advertisement.

- Birmingham 5G mast goes up in flames in 'likely' arson attack

The screenshot shows the BusinessDay website. The main article is titled "Telecom masts set alight as social media fuels the flames of 5G virus conspiracy" by Thomas Seal, dated 06 APRIL 2020. The article text states: "Despite the lack of evidence that new tech contributes to Covid-19, the UK government is battling to convince fearful citizens otherwise". Below the text is a "Listen to this article" audio player. At the bottom of the article is a video player showing a person walking past a large illuminated "5G" sign at night. To the right of the article are several promotional banners: "Business LIVE News you can trust", "IGNITING CONVERSATIONS FOR YOUTH ENTREPRENEURS IN THE DIGITAL TRANSFORMATION ERA", and "BusinessDay DIALOGUES".

- Telecom masts set alight as social media fuels the flames of 5G virus conspiracy

Во заедничка изјава, мобилните компании во Велика Британија, „БТ Груп“, „Телефоника“, „О2“, „Водафон“ и „Три“, во сопственост на „ЦК Хачисон Холдингс“ (СК-НУУ), велат дека тврдењата за 5Г во никој случај не се поврзани со пандемијата.

„Не само што овие тврдења се неосновани, тие се штетни за луѓето и деловните субјекти кои се потпираат на континуитетот на нашите услуги. Тие исто така ги злоупотребија нашите инженери и, во некои случаи, спречија основно одржување на мрежата“, рекоа мобилните оператори.

СОЦИЈАЛНИТЕ МРЕЖИ И ТЕОРИЈАТА НА ЗАГОВОР ЗА ПОВРЗАНОСТА НА 5Г-ТЕХНОЛОГИЈАТА СО КОРОНА-ВИРУСОТ

Социјалната мрежа „Фејсбук“ активно ги контролира групите на кои се шират овие информации и покрај тоа што ги спроведува своите политики за борба против лажни вести, таа постапила и во согласност со своите политики против насилството.

„Фејсбук“ блокираше две анти-5Г групи во текот на викендот, откако членовите го охрабрија уништувањето на базните станици од мобилната телефонија, што е во спротивност на политиките за промовирање на насилство на компанијата. Членовите на групата, исто така, промовираа дезинформации што ја поврзува 5Г технологијата со појавата на корона-вирусот.

Групата „Стоп за 5Г“ собра околу 60.000 члена и првично започна како група која беше загрижена за најбрзата мобилна мрежа. Друга група, „Уништете ја 5Г спасете ги нашите деца“, имаше повеќе од 2.500 члена и, исто така, беше отстранет. – пишува [Businessinsider.com](https://www.businessinsider.com).

Членовите на овие групи промовираа вандалски дејства врз 5Г-антени и базни станици во Велика Британија. Меѓу нив имаше дури и отворени дискусии за планови за други слични напади.

„Би-би-си“ објави дека „Јутјуб“ ги блокира сите видеа со теории на заговор кои лажно ги поврзаа симптомите на корона-вирусот со 5Г-мрежата. Одлуката е донесена по директно интервју со Дејвид Ајк, во кое тој ја поврзува технологијата со пандемијата. Од „Јутјуб“ соопштија дека видеото ќе биде избришано.

За време на интервјето, г-дин Ајк лажно тврдеше дека постои врска помеѓу 5Г и оваа здравствена криза.

И на прашањето за неговиот одговор за пожарите на 5Г-антени во Англија и Северна Ирска, тој одговори: „Ако 5Г продолжи и стигне таму каде што сакаат да ја одведат, човечкиот живот како што го познаваме ќе заврши... и затоа луѓето треба да направат одлука“ – пишува „Би-Би-Си“.

Многу корисници, коментирајќи го ова интервју, повикаа на повеќе напади на 5Г-станциите. Од слични теории на заговор произлегува врската помеѓу теоријата за „микрочип“ во човечките тела за нивно контролирање и теориите што го

поврзуваат Бил Гејтс (основачот на „Мајкрософт“) со сите нив. И за овие теории се говори во споменатото интервју.

Г-дин Ајк, исто така, тврдеше дека вакцината за корона-вирусот, кога ќе се создаде, ќе вклучува „микрочипови на нано-технологија“ што ќе им овозможи на луѓето да бидат контролирани. Тој додаде дека Бил Гејтс, кој помага во финансирање на фондот за истражување на вакцините за ковид-19, треба да оди во затвор – пишува „Би-Би-Си“.

ИНФОРМИРАЊЕТО КАЈ НАС

Кај нас се објавени некои содржини кои укажуваа на наводна поврзаност помеѓу вонредната состојбата воведена заради корона-вирусот со решенија за масовна изолација на граѓаните, и инсталирањето на 5Г-мрежата, заедно со „негативните феномени“ или „последниците“ за кои се шпекуира дека ги носи оваа мрежа. Притоа, се тврди дека на некои локации се инсталирани 5Г мрежни антени и дек тие имаат влијание врз смртта на живите суштества. Во некои други написи се тврди дека полицискиот час (што претставува мерка на забрана за движење на граѓаните во одредени периоди), се применува со цел да им овозможи на операторите тајно да монтираат антени на 5Г мрежата.

Во прилог се додадени неколку примери објавени во наши медиуми:

КУРИР
ВЕСТИ ВО ДВИЖЕЊЕ
МАКЕДОНИЈА СВЕТ РЕПУБЛИКА СЦЕНА МАГАЗИН СПОРТ КОЛУМНИ ТВИТОВИ ENGLISH

1&1 100% FOR YOUR WEB PROJECTS 1&1 HOSTING

МАКЕДОНИЈА ВЕСТИ

Врапчиња паѓаат на земјата, граѓаните не знаат што се случува - помор на врапчиња низ цела Македонија (ФОТО)

26. МАРТ 2020. @ 20:19 1 МИН.

Гарѓинески: Моите приоритети се отворена општина, целосна дигитализација на услугите, сектор за МПА фондови и ревизија на сите ДУП-ви во Кисела Вода

Арсовски: Дали Заев и Спасовски се плашат да спроведат истрага кој пукал на митингот на ДУП или ги штитат криминалците кои пукаат?

Пописот заврши, попишани над еден милион и осумстотини илјади граѓани

Ескобар: САД се надеваат дека Скопје и Тирана ќе ги започнат преговорите со ЕУ оваа година

ВМРО-ДУМНЕ: На митинзите

НАЈНОВИ ВЕСТИ

СОЗДАДИ НОВА ИДНИНА!
ПРОМЕНИ ПРОЕКТИ ПОБЕДИ

7

ВМРО-ДУМНЕ И КОЛОНИЈА ЗА ОДНОВНА НА МАКЕДОНИЈА

DAS BESTE NETZ GIBT'S BEI 1&1

НАЈЧИТАНИ ВЕСТИ

1. Кардиологија: Работиме со целосен излазет, пациентите да продолжат со својата рутинска нега на срцето
2. Хамилтон често размислува за пензија
3. СЛЕДЕТЕ ВО ЖИВО: Митинг на ВМРО-ДУМНЕ во Демир Капија
4. Музички со синот го бодри РК Вардар: Од најмали нозе се учат вредностите на спортот
5. Влажни колосози на патничката, возете внимателно

Септември 2021 - Јуни 2022
Погоди напредно тикет
во еден месец!

TRIP LIFE

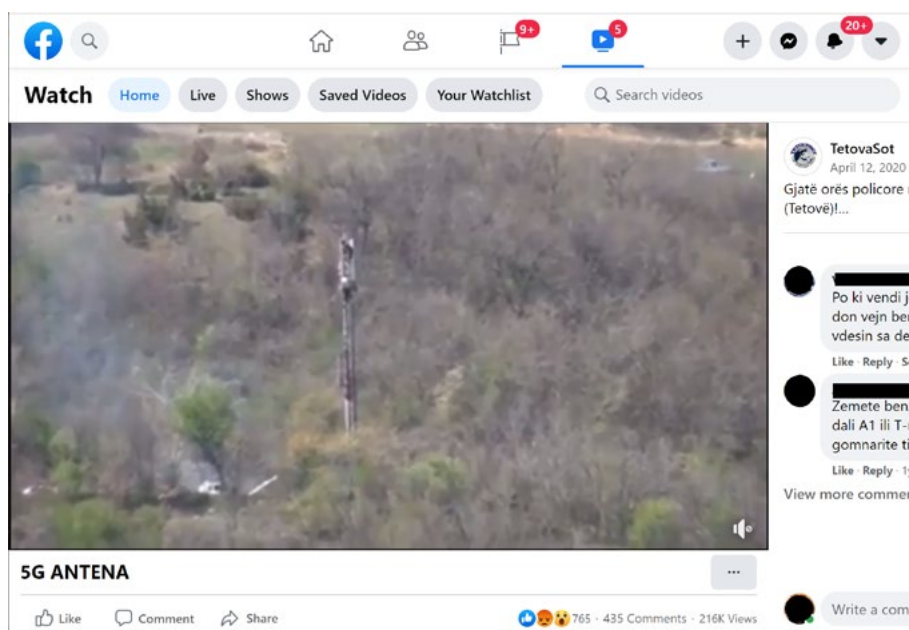
Извор: [Вистиномер](#)

- Врапчињата паѓаат на земја, граѓаните не знаат што се случува – истребување на врапчињата низ цела Македонија

Извор: [Вистиномер](#)

- Македонија / A1 започна со инсталација на 5G антени! Владо не уништивте!

Извор: [Вистиномер](#)

- За време на полицискиот час, поставени се антени кај селото Боговиње (Тетово)!
- Птиците пцовисаа од мрежата 5G велат граѓани!

Обвинувањата по оваа основа не се поврзани со активностите околу 5Г-мрежата, затоа што фреквенциите за употреба на 5Г-услуги сè уште не се распределени од Агенцијата за електронски комуникации (јуни 2021 г.), рекоа од А1, во одговор објавен на „Критинк“.

Нема докази дека споменатите теории се вистинити, дека разгледуваните појави се поврзани едни со други, или дека тие се причина за светската пандемиска криза. Сè додека операторите отворено и јавно информираат за својата работа поврзана со

инсталирањето на 5Г-мрежата, неточно е да се тврди дека тоа се правело во тајност за време на полицискиот час. Нема индикации или студија дека птиците угинале како резултат на 5Г „штетните бранови“ кои, всушност, сè уште не се применуваат кај нас. Нема докази дека светот морал да го измисли корона-вирусот за да ги покрие „последниците од 5Г-мрежата“ врз здравјето на луѓето и другите живи суштества. Така што, според тековните студии, **5Г-мрежата и корона-вирусот немаат ништо заедничко.**

(преземено и прилагодено од crithink.mk)

ИЗВОРИ

НАСЛОВИ НА ОБЈАВЕНИ ТЕКСТОВИ И АДРЕСИ

1. Мала прошетка низ светот на заговорите
 www.crithink.mk/kus-vodich-niz-svetot-na-zagovorate/
2. Сцената на заговор како сцена на злосторство
 www.crithink.mk/sczenata-na-zagovor-kako-sczena-na-zlostor/
3. Конспиративноста е во окото на набљудувачот
 www.crithink.mk/teorijata-na-zagovor-kako-nevidliv-zatvor/
4. Теоријата на заговор како невидлив затвор
 www.crithink.mk/konspirativnosta-e-vo-okoto-na-nabluduvachot/
5. Добар изговор, потрага по одговор или обид за разговор?
 www.crithink.mk/teorii-na-zagovor-dobar-izgovor-potraga-po-odgovor-ili-obid-za-razgovor/
6. Опасни теории на заговори
 www.crithink.mk/opasni-teorii-na-zagovori/
7. Теории на заговори од пандемиски размери
 www.crithink.mk/teorii-na-zagovori-od-pandemiski-razmeri/
8. Информациска вакцинација
 www.crithink.mk/informacziska-vakczinaczija/
9. Вистинска (раз)врска со теориите на заговори
 www.crithink.mk/vistinska-razvrska-so-teoriite-na-zagovori/

ПРЕПОРАЧАНА ЛИТЕРАТУРА

- Bartlett, J., & Miller, C. (2010).** *The power of unreason: Conspiracy theories, extremism and counter-terrorism.* London: Demos. Достапен на: <http://westernvoice.net/Power%20of%20Unreason.pdf>
- Butter, M., Drążkiewicz, E., Dyrendal, A., Harambam, J., Jolley, D., Klein, O., Knight, P., Krekó, P., Lewandowsky, S., & Oberhauser, C. (2020).** Guide to conspiracy theories. *Education Group of the EU COST Action on Comparative Analysis of Conspiracy Theories (COMPACT).* Достапен на: https://conspiracytheories.eu/_wp-content/uploads/2020/03/COMPACT_Guide-2.pdf
- Lewandowsky, S., & Cook, J. (2020).** *The conspiracy theory handbook.* John Cook, Center for Climate Change Communication, George Mason University. Достапен на: https://conspiracytheories.eu/_wp-content/uploads/2020/03/ConspiracyTheoryHandbook.pdf
- Lewandowsky, S., Cook, J., Schmid, P., Holford, D. L., Finn, A., Leask, J., ... & Vraga, E. K. (2021).** *The COVID-19 Vaccine Communication Handbook: A practical guide for improving vaccine communication and fighting misinformation.* Достапен на: <https://hackmd.io/@scibehC19vax/home>
- Lewandowsky, S., Cook, J., Ecker, U. K., Lewandowsky, S., Cook, J., Ecker, U. K. H., & Newman, E. J. (2021).** The Debunking Handbook 2020. Достапен на: <https://sks.to/db2020>

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ

- Andrade, G. (2020).** Medical conspiracy theories: cognitive science and implications for ethics. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 1-14. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11019-020-09951-6>
- Blastland, M., Freeman, A. L., van der Linden, S., Marteau, T. M., & Spiegelhalter, D. (2020).** Five rules for evidence communication. *Nature*. DOI: <https://doi.org/10.1038/d41586-020-03189-1>
- Brady, W. J., Wills, J. A., Jost, J. T., Tucker, J. A., & Van Bavel, J. J. (2017).** Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(28), 7313-7318. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1618923114>
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. (2013).** Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire. *Frontiers in psychology*, 4, 225. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00225>
- Cichočka, A., Marchlewska, M., & De Zavala, A. G. (2016).** Does self-love or self-hate predict conspiracy beliefs? Narcissism, self-esteem, and the endorsement of conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 7(2), 157-166. DOI: <https://doi.org/10.1177/1948550615616170>
- Douglas, K. M. (2021).** Are conspiracy theories harmless? *The Spanish journal of psychology*, 24. DOI: <https://doi.org/10.1017/SJP.2021.10>
- Douglas, K. M. (2021).** COVID-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2), 270-275. DOI: <https://doi.org/10.1177/1368430220982068>
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., & Cichočka, A. (2017).** The psychology of conspiracy theories. *Current directions in psychological science*, 26(6), 538-542. DOI: <https://doi.org/10.1177/0963721417718261>
- Duckitt, J., Wagner, C., Du Plessis, I., & Birum, I. (2002).** The psychological bases of ideology and prejudice: Testing a dual process model. *Journal of personality and social psychology*, 83(1), 75. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.1.75>
- Gjoneska, B., Fidanovski, K., & Krouwel, A. (2020).** North Macedonia goes global: Pro-EU aspiration and anti-EU sentiment as a basis for EU-related conspiracy theories. In *Conspiracy Theories in Eastern Europe*. Routledge. 250-267 DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429326073-17>

- Goreis, A., & Voracek, M.** (2019). A systematic review and meta-analysis of psychological research on conspiracy beliefs: Field characteristics, measurement instruments, and associations with personality traits. *Frontiers in Psychology*, 10, 205. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00205>
- Hofstadter, R.** (1964). *The paranoid style in American politics*. New York, NY: Vintage
- Imhoff, R., & Lamberty, P. K.** (2017). Too special to be duped: Need for uniqueness motivates conspiracy beliefs. *European journal of social psychology*, 47(6), 724-734. DOI: <https://doi.org/10.1002/ejsp.2265>
- Jolley, D., & Paterson, J. L.** (2020). Pylons ablaze: Examining the role of 5G COVID-19 conspiracy beliefs and support for violence. *British journal of social psychology*, 59(3), 628-640. DOI: <https://doi.org/10.1111/bjso.12394>
- Kahneman, D.** (2011). *Thinking, fast and slow*. New York, NY: Macmillan.
- Lantian, A., Bagneux, V., Delouvé, S., & Gauvrit, N.** (2020). Maybe a Free Thinker but not a Critical One: High Conspiracy Belief is Associated With low Critical *Thinking Ability*. *Applied Cognitive Psychology*. DOI: <https://doi.org/10.1002/acp.3790>
- Lantian, A., Wood, M., & Gjoneska, B.** (2020). Personality traits, cognitive styles and worldviews associated with beliefs in conspiracy theories. *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*, 155-167. DOI: https://doi.org/10.4324/9780429452734-2_1
- Roizenbeek, J., van der Linden, S., & Nygren, T.** (2020). Prebunking interventions based on “inoculation” theory can reduce susceptibility to misinformation across cultures. *Harvard Kennedy School (HKS) Misinformation Review*. DOI: <https://doi.org/10.37016//mr-2020-008>
- Swami, V., Pietschnig, J., Stieger, S., & Voracek, M.** (2011). Alien psychology: Associations between extraterrestrial beliefs and paranormal ideation, superstitious beliefs, schizotypy, and the Big Five personality factors. *Applied Cognitive Psychology*, 25(4), 647-653. DOI: <https://doi.org/10.1002/acp.1736>
- Swami, V., Weis, L., Lay, A., Barron, D., & Furnham, A.** (2016). Associations between belief in conspiracy theories and the maladaptive personality traits of the personality inventory for DSM-5. *Psychiatry Research*, 236, 86-90. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.12.027>
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A.** (2014). *Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories*. *Cognition*, 133(3), 572-585. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2014.08.006>
- Uscinski, J. E., Enders, A. M., Klofstad, C. A., Seelig, M. I., Funchion, J. R., Everett, C., Wuchty, S., Premaratne, K., & Murthi, M. N.** (2020). Why do people believe COVID-19 conspiracy theories? *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1(3). DOI: <https://doi.org/10.37016/mr-2020-015>
- Van der Linden, S., Roizenbeek, J., & Compton, J.** (2020). Inoculating Against Fake News About COVID-19. *Frontiers in Psychology*, 11, 2928. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.566790>
- Van Prooijen, J. W., Douglas, K. M., & De Inocencio, C.** (2018). Connecting the dots: Illusory pattern perception predicts belief in conspiracies and the supernatural. *European journal of social psychology*, 48(3), 320-335. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2331>
- Van Prooijen, J. W., Krouwel, A. P., & Pollet, T. V.** (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6(5), 570-578. DOI: <https://doi.org/10.1177/1948550614567356>
- Wood, M. J., Douglas, K. M., & Sutton, R. M.** (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social psychological and personality science*, 3(6), 767-773. DOI: <https://doi.org/10.1177/1948550611434786>

2. НОВИНАРСКИ ПРИЛОЗИ

- Argentino, M.A. (2021).** QAnon and the storm of the U.S. Capitol: The offline effect of online conspiracy theories. *The Conversation*. <https://theconversation.com/qanon-and-the-storm-of-the-u-s-capitol-the-offline-effect-of-online-conspiracy-theories-152815>
- CommunicateHealth. (2020).** The Truth Sandwich: A Better Way to Mythbust. *Medium*. <https://medium.com/wehearthehealthliteracy/the-truth-sandwich-a-better-way-to-mythbust-8021d2cf8730>
- Culliford, E. (2021).** Facebook to label all posts about COVID-19 vaccines. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-facebook/facebook-to-label-all-posts-about-covid-19-vaccines-idUSKBN2B70NJ?il=0>
- Gilbert, D. (2021).** How QAnon Is Tearing Families Apart. *Vice*. <https://www.vice.com/en/article/dy8ayx/how-qanon-is-tearing-families-apart>
- Lewis, T. (2020).** Eight Persistent COVID-19 Myths and Why People Believe Them. *Scientific American*. <https://www.scientificamerican.com/article/eight-persistent-covid-19-myths-and-why-people-believe-them/>
- Merlan, A. (2020).** The Conspiracy Singularity Has Arrived. *Vice*. <https://www.vice.com/en/article/v7gz53/the-conspiracy-singularity-has-arrived>
- Reuters Staff. (2020).** Fact check: COVID-19 vaccine labels would not microchip or track individuals, but serve logistical purpose. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/uk-factcheck-microchip-not-injected-covi-idUSKBN2801TM>
- Uscinski, J. E. (2013).** Beliefs in conspiracies tend to accord with political attitudes, making it unlikely that any one conspiracy theory will be embraced by the country. *LSE American Politics and Policy (USAPP) Blog*. http://eprints.lse.ac.uk/57160/1/blogs.lse.ac.uk-Beliefs_in_conspiracies_tend_to_accord_with_political_attitudes_making_it_unlikely_that_any_one_consp.pdf

3. ОРГАНИЗАЦИСКИ ИЗВЕШТАИ

- Smith, R., Cubbon, S., & Wardle, C. (2020).** Under the surface: Covid-19 vaccine narratives, misinformation & data deficits on social media. *USA: First Draft News*. Достапен на: https://firstdraftnews.org/wp-content/uploads/2020/11/FirstDraft_Underthesurface_Fullreport_Final.pdf?x86275
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017).** Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. *Council of Europe report*, 27, 1-107. Достапен на: <https://rm.coe.int/information-disorder-report-version-august-2018/16808c9c77>
- Bieber, F., Prelec, T., Jović, D., & Nechev, Z. (2020).** The suspicious virus: Conspiracies and COVID-19 in the Balkans. *The Balkans in Europe Policy Advisory Group report*. Достапен на: <https://biepag.eu/wp-content/uploads/2020/12/Conspiracies-and-COVID19-in-the-Balkan-English.pdf>
- Hajdu, D., Milo, D., Klingová, K., & Sawiris, M. (2020).** GLOBSEC Trends 2020: Central Europe, Eastern Europe and Western Balkans at the times of pandemic. *GLOBSEC Policy Institute report*. Достапен на: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2020/12/GLOBSEC-Trends-2020_read-version.pdf
- Речица, В., & Јовевска Ѓорѓевиќ, А. (2021).** Поглед на Собрание: Резултати од теренска анкета за перцепциите на граѓаните за работата на Собранието на Република Северна Македонија (17 февруари – 10 март 2021). *Извештај на Програмата за парламентарна поддршка од Националниот демократски институт, Центарот за управување со промени и Институтот за демократија „Социетас цивилус“*. Достапен на: https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/04/MKDWEB_A4_Terenska_anketa_mart_2021-2.pdf
- Петковски Љ. (2020).** Пандемија или инфодемија? Критичкото мислење и теориите на заговор во време на пандемија. *Извештај на Фондацијата за интернет и општество „Метаморфозис“ и Центарот за европски стратегии „Евротинк“*. Достапен на: <https://crithink.mk/wp-content/uploads/2020/12/final-pandemija-ili-infodemija.pdf>

4. ВЕБ-СТРАНИЦИ

Официјална страница на Европската комисија за идентификување на теории на заговори:
https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/identifying-conspiracy-theories_en

Официјална страница на Европската експертска мрежа за компаративна анализа на теории на заговори: <https://conspiracytheories.eu/>

Веб-страница за интерактивна игра за заштита од дезинформации поврзани со ковид-19: <https://www.goviralgame.com/en>

